

מאזרזת הישבת

עם "מאזרזת הפרשה"
מבית "המכון התורני"
עמודים: 9-16

לתרומות והנצחות ניתן לפנות ל-0527145386
העמרות הארות: yoelf@asiatec.co.il

שע"י המכון התורני ירושלים

בא - תשפ"ג | גליון מט | עורך ראשי: הרב נעם יעקובי שליט"א

לפעמים מונעים מן החוטא לשוב

זאת העמדתך, כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו.

וכן סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למונעו מן התשובה שנאמר "כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו", וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל, שנאמר "כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה עם ישראל למען החרים", וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה שנאמר "ואתה הסבות את לבם אחורנית" כלומר מנעת מהן התשובה.

נמצאת אומר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל, ולא על סיחון לחטוא בארצו, ולא על הכנענים להתעיב, ולא על ישראל לעבוד עכו"ם אלא כולן חטאו מעצמן וכולן נתחייבו למונע מהן התשובה, עכ"ל.

ונמצא שהקב"ה עשה צחוק מפרעה, שלמרות כל המכות שקיבל עדיין התעקש, וללמדנו לדורות שאם לא נשוב בתשובה על עבירה, לפעמים מדת הדין נותנת שמונעים ממנו תשובה, וזהו מה שעלינו לספר לדורות לבנים ובני בנים.

ונורא הוא מה שמסיים הרמב"ם (שם הלכה ד): "ובענין זה שואלים הנביאים והצדיקים בתפילותיהם מה' לעזרם על דרך האמת, כמו שאמר דוד "הורני ה' דרכך", כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך וייחוד שמך" וכו', ואל יגרמו לי חטאי למונעני התשובה, אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת". הרי שאפילו דוד המלך חשש שמא יסגרו בפניו דלתי תשובה, ומה נאמר אנחנו, וזאת נתחייבנו לספר לזרענו אחרינו את דרכי ה' והנהגתו בעולמו.

זהו הפירוש 'התעללות' - שיחקתי, שזהו שחוק שהחוטא נשאר חוטא בעל כרחו, אף שכל אחד מבין שמאבד בזה את עצמו, וכך הדין נותן לפי שהוא נכנס לכך ברצונו, וכסומא שנכנס לאש, וכך הן מדות הדין והצדק של הקב"ה.

(חכמה ודעת - מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א)

ללמוד עם הבנים ולמסור להם את יסודות האמונה - זה צריך לבא מתוך רחמי האב. החינוך אינו נובע רק מכיון שהתורה הטילה חיוב על האב לחנך את בנו, אלא זה נובע בעיקר מתוך רחמי האב על הבן, שהוא רוצה בטובתו ובהצלחתו בזה ובבא.

אב שמתרשל בחינוך הבנים, לא רק מתרפה מחיובו, אלא זה אות וסימן שעקר מעצמו את רחמי האב על בנו. (דעת שרגא - רבי צבי שרגא גרוסברד)

"ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכפרתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתני אלה בקרבנו, ולמען תספר באוני בנה וכן בנה את אשר התעללתי במצרים ואת אתני אשר שמתים בם וידעתם כי אני ה'". (שמות י, א-ב).

מפרש רש"י, שחקתי, כמו (במדבר כב, כט) "כי התעללת בי", (שמואל א ג, ה) "הלא כאשר התעולל בהם", האמור במצרים. ואינו לשון פועל ומעללים, שאם כן היה לו לכתוב 'עוללתי', כמו (איכה א, כב) "ועולל למו כאשר עוללת לי", (שם כב) "אשר עולל לי".

וביאור הדבר, שהלא פרעה סבל כל כך הרבה מהמכות, ובדרך הטבע היה ללא ספק מסכים לשלח, רק הקב"ה הכביד את לבבו ולכן מיאן לשלח, ומעתה נתאר לעצמנו את גודל השחוק שבדבר, שהוא סבל מכות נוראות, ויכול היה בקלות ליפטר מהן ורוצה בעומק לבו ליפטר מהן, ואף על פי כן אינו מצליח להפסיק מעקשנותו.

אמנם כל זאת היה מפני ששורת הדין היא שמי שהרשיע כל כך ראוי למונעו מן התשובה. וכמבואר בדברי הרמב"ם הלכות תשובה (פרק ו הלכה ג), זה לשונו:

"ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה.

הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו "השמן לב העם הזה" וגו', וכן הוא אומר "ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאייו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא", כלומר חטאו ברצונו והרבו לפשוע עד שנתחייבו למונע מהן התשובה שהיא המרפא.

לפיכך כתוב בתורה "ואני אחזק את לב פרעה", לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר "הבה נתחכמה לו", נתן הדין למונע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקב"ה את לבו, ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקב"ה אין אתה משלח שנאמר "ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור

"ולמען תספר באוני בנה וכן בנה את אשר התעללתי במצרים ואת אתני אשר שמתים בם וידעתם כי אני ה'". (שמות י, א-ב).

"באזני בנה וכן בנה". כתב "בעל הטורים", שעד כאן רחמי האב על הבנים. וכעין זה איתא בחז"ל כי עד כאן חייב אדם ללמד לזרעו תורה, ועד כאן יגיעו רחמי האב על הבן, שנאמר "אם תשקר לי ולגיני ולנכדי" (בראשית כא, כג).

ה' שבט תרס"ה: כ"ק הגה"ק רבי יהודה אריה ליב ב"ר אברהם מרדכי אלתר מגור בעל "שפת אמת"

לטיול חורפי על שפת הנהר הפולני המפורסם בשם וויסלה. בהגיעם לשפת הנהר, שקע רבי יהודה ליב במחשבותיו הקדושות, פניו בערו כלפידים ועיניו נוצצו ככוכבי השמים, באותו רגע חבק את ידידו ואמר:

כשהייתי בן שתים עשרה נכנסתי לפני ולפנים לכ"ק זקני צ"ל, והוא גמר אתי את כל הלכות טריפות על פי קבלה, בהיותי בן שלש עשרה ידעתי שלש מאות פירושים על הפסוק "שמע ישראל".

השיחה המטלטלת הופרעה על ידי ציפור הרפית שעברה על ידו. רבי יהודה ליב התלהב מאד והמשיך: האמן לי ידידי, כי הייתי רוצה להיות כמו הציפור הזו שאין לה - לא עולם

הזה ולא עולם הבא. בקשתי היחידה היא - שאזכה לראות בשלוות ישראל... וסיים את דבריו בתפילה: "ראה נא בעינינו".

מתוך שיחה זו השתקפה אהבתו לישראל, ענוותנותו וצניעותו. מוותר הוא על הכל, אף על חלקו בעולם הבא. בקשתו היחידה - לראות בשלוות ישראל...

בשנת תר"ל כשהסתלק לבית עולמו הרבי מאלכסנדר, כפו עליו החסידים את האדמו"רות.

כשנכנע ללחץ החסידים ידע מיד מה לפניו. כאן התבלט במלוא קומתו הרוחנית כמנהיג בעל שיעור קומה, מורה נאמן ומסור היודע את נפש העם וצרכיו.

בימיו הגיעה החסידות הגוראית לשיא התפתחותה. אלפים ורבות הסתופפו בצל קדשו והוא היה להם כאב נאמן, מנהיג ומדריך.

קיבל את מבקריו בסבר פנים יפות. פניו הפיקו זוהר ורוך. ירד לסוף דעתו של כל אחד והשתדל שייצאו ממנו בהבנת דבריו ובלב טוב ושמח.

בשביל כל אחד מצא נוחם וברכה, וכשנפטר מהם אמר להם: לימדו גמרא ואז הכל על מקומו יבוא בשלום. את האברכים שבילו בחצרו הזמין לשיחות חסידיות בכל יום, אחרי חצות לילה.

הוא הלך בעקביות בשיטת זקנו הרי"ם מגור, כי לימוד התורה ודרך החסידות צועדים שלובי זרוע ואחד משלים למשנהו.

אין לשער את אהבתו לתורה. קיים בעצמו "ושיננתם לבניך" וקבע לו שעורים עם בניו, חתניו ונכדיו. הצטיין בחדירה עמוקה לתוך תוכם של הענינים, בהסברה רחבה לסוגיות הקשות שבש"ס ובניתוח הגיוני של סוגיות מסובכות ביותר.

דרך לימודו היתה דומה לזאת של הגאון רבי יעקב יהושע בעל "פני יהושע", ולא פעם כיוון בדבריו לדברי הפני יהושע. במכתבו להחסיד ר' אברהם מאוהן, מובא ב"שפת אמת" לשבועות: "אשר כתבת על קושית הפני יהושע, אמת כי בעיקר קושית התוס' פשוט כאשר כתבת, וגם אנכי אמרתי בלימודי כן ולא עיינתי בפני יהושע שהקשה כן".

את חידושי תורתו הנגלים ואת שיחותיו החסידיות העלה בספריו המפורסמים "שפת אמת" על התורה ועל הש"ס. השקפתו על מנהיג הדור מתבטאת בפירושי על הפסוק

החסידות שהצליחה להכות שרשים עמוקים ביהדות פולין, נעשתה נחלת הרבים עם עלייתו של הרבי ר' בונים מפשיסחה על כס האדמו"רות. שרביט ההנהגה נמסר, אחרי פטירתו, לידי תלמידו המובהק רבי מנחם מנדל מקוצק, וממנו לתלמידים רבי יצחק מאיר מגור חידושי הרי"ם.

בשעתו הגיעה החסידות בכללה לממדים כאלה, שהפליאה את מתנגדיה המושבעים ביותר.

בימיו הורם המסך שכיסה את פני החסידות וקיבלה גוון מיוחד במינה, היא נעשתה יותר פשוטה ויותר מובנת עד כדי כך, שגם פשוטי העם קיבלו רשות לגשת אליה ולהתחמם לאורה.

ראש השושלתא הגוראית הוכיח כי גדולתה של החסידות חבויה בתורת הנגלה, פשוטו כמשמעו, בלימוד גמרא ומפרשיה, בהתעמקות בדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים.

באישיותו הכבירה, בחידושי העמוקים ובידיעותיו האין סופיות בתורת הנגלה, אילץ את מתנגדי החסידות, להודות, כי לימוד התורה ודרכי החסידות כרוכים זו בזו יחדיו.

גאון אדיר זה שכל תורת הנגלה היתה פתוחה לפניו לא זכה שבנו יחידו הצדיק הנודע רבי אברהם מרדכי ימלא את מקומו - בדמי ימיו ירד אלי קבר ועל כסא אביו לא ישב.

- "וצדקתו לבני בנינים" זאת רמז הרבי ר' חנוך הכהן מאלכסנדר, על רבי יהודה אריה ליב, בן בנו של הרי"ם, כממלא מקומו בעתיד.

בן תשע שנים היה רבי יהודה אריה ליב כשנפטר עליו אביו הצדיק. סבו הגדול רבי יצחק מאיר, גידלו וחינכו ומסר לו את כל תורתו.

עוד בצעירותו יצא לו שם כאחד הגדולים. סבו הגדול הזמין את ידידיו לראות את נכדו כשהוא לומד תורה לשמה. בבית סבו השתלם בתורה ובחסידות והתעתד להיות המנהיג הגדול של היהדות הפולנית.

בשנת תרכ"ו שקעה השמש בצהריים. גאון הדור רבי יצחק מאיר הלך לעולמו. אנשי שלומו גמרו אומר להכתיר את רבי יהודה אריה ליב בן התשע עשרה, בכתר האדמו"רות, אולם הוא ברוב ענוותנותו דחה את הצעתם, וכדי לתת תוקף למינויו של הרבי מאלכסנדר למנהיג החסידים של בית גור,

הצטרף לחבריו החסידים בנסיעתם להרבי מאלכסנדר. אם כי רבי יהודה אריה ליב היה דבוק ברבו מאלכסנדר, הרי גם סביבו הסתובבו מספר די ניכר של חסידים ומעריצים, שראו בו את מנהיגם ומדריכם.

באחד מלילי החורף הקשים והקרים בא אליו אחד מידידיו הותיקים. השעה היתה מאוחרת, שלג וכפור כיסו את הארץ ובית המדרש היה ריק מאדם.

רבי יהודה ליב יצא לקראת האורח וקיבלו בסבר פנים יפות והציע לו להצטרף אליו בטיולו לשפת הנהר. למרות שבחוף שרר כפור איום, החושך כיסה את העיירה ודממת מות שלטה בה - קיבל האורח את הצעתו של המארח, ושניהם יצאו

את החידוש אמר לו ה"שפת אמת": אני אגיד לך דבר יותר טוב מזה שאמרת לי:

אצל אדום כתוב (במדבר כ, יח): "לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך", לכאורה יש לעמוד על הביטוי של "פן" הלא מבחינה לשונית יותר ברור אם היה כתוב "כי" בחרב אצא לקראתך? אולם כך אמר להם אדום: נכון שכרגע אין לי מה לחשוש מכם, אולם אין ברצוני שתעבור דרך ארצי ותעמוד על הסודות שלי, שכן "פן בחרב אצא לקראתך" - יתכן שאי פעם אצטרך לצאת נגדך במלחמה, על כן איני רוצה שתדע את הסודות שלי, דבר שיתן לך יתרון במלחמתך נגדי...

בנו הגדול ממלא מקומו זצ"ל, חשק מאד לעיין בספרי אביו, לפעמים חיכה ימים עד שהיתה לר הזדמנות להכנס לחדר אביו בזמן שעזב אותו. היה לו הסכם מיוחד עם אחיו רבי משה בצלאל הי"ד, כשאביהם יעזוב את חדרו, יכנס רבי אברהם מרדכי ויעיין בספרים, ואילו רבי משה בצלאל יעמוד על יד הדלת, וכשאביהם יתקרב לחדרו, יתן לו הלה סימן ויתרחק. פעם אחת באמצע השינה נבהל רבי אברהם מרדכי ונפל ממיטתו. כשקם סיפר, כי חלם לו חלום שנכנס לחדר אביו וחיטט בספריו, רבי משה בצלאל עמד בחוץ ושמר, אולם מיד חזר אביו ורבי משה בצלאל צעק: הנה האבא הולך! מצעקה זו נבהל ונפל ממיטתו...

שלושים וחמש שנה ניהל את עדתו ברמה, בערב יום הכיפורים אותה שנה שנפטר בה שאל: איך הדין אם הכהן הגדול נפטר באמצע עבודתו ביום הכיפורים? המקורבים נבהלו מאד משאלתו והבינו למה דבריו מתכוונים.

מחלתו לא היתה ידועה לרופאים, והוא בעצמו הסביר זאת, שכן אנשים באים אליו, ומבקשים ממנו שיתפלל בעד חוליהם. חז"ל אומרים: המתפלל בעד חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, יוצא שאם מחלתו היתה באחת המחלות המפורסמות, והוא היה מתפלל בעד חברו החולה באותה מחלה - מיד הוא היה נענה, וכיון שהגיע זמנו להפטר מהעולם הזה, העלימו את מחלתו כדי שלא ייענה.

עשרות אלפי איש השתתפו בהלוויתו, ויהי האבל בכל בית ישראל, כי קדוש היה האיש מאד ושמעו יצא בכל העולם כגאון גדול וצדיק יסוד עולם. עם פטירתו נעלמה דמות אצילה בעלת השפעה כבירה שלאורה הלכו אלפים ורבות, ודבר השם היה יקר מאד בעיניו.

את מקומו מילא בנו בכורו האדמו"ר הנודע, שר התורה רבי אברהם מרדכי זצ"ל, שנפטר בירושלים, אבי האדמו"ר הרה"צ המפורסם רבי ישראל שוכן כבוד בירושלים.

(עפי" ספר "ארוי הלבנון")

"הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים" (שמות ו, יב), כשבני ישראל אינם רוצים לשמוע את דברי מנהיגיהם, אין המנהיג יכול לפעול עבורם כלום, שכן כל כוחו של המנהיג - מהעם הוא. על כן אילו בני ישראל היו שומעים לדברי משה, הרי שדבריו היו מתקבלים גם על לב פרעה. לא כן כשבני ישראל לא שמעו לו, נסתתמו טענותיו כלפי פרעה ונעשה ערל שפתיים.

על פסוק (במדבר כז, יז): "ולא תהיה עדת ה' פצאן אשר אין להם רעה" אומר ה"שפת אמת": השי"ת הוא הרועה האמיתי. יעקב אבינו אמר (בראשית מח, טו): "האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה", ודוד המלך אמר (תהלים כג, א): "ה' רעי". אולם לא כל אחד רואה זאת ולא כל אחד מרגיש בכך. מתפקידם של צדיקי הדור ומנהיגי ישראל להראות קבל עולם, כי יש לבירה מנהיג והשי"ת משגיח על ישראל השגחה פרטית ושומר עליהם בזמנים הקשים ביותר. אולם כשאין לבני ישראל מנהיגים ראויים לשמם, שייגלו לפנייהם את השגחת השם בתוך ההסתר הכללי. דומה להם כאילו השם עזב אותם, וזאת היתה כוונתו של משה: "יפקוד ה' איש על העדה", תמנה להם מנהיג שיירא להם את מציאותך והשגחתך, כלומר שיש להם רועה, וממילא "ולא תהי עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה" - לא יעלה על דעתם לחשוב שחס ושלום אין להם רועה...

ביחסו האבהי כבש לבבות לחסידות ובמרוצת הזמן נעשה לאישיות מרכזית בעולם החסידי. קהל של רבבות נמשך לגור, שנעשתה למילת קסם ולכעין אבן שואבת.

ידע השפת אמת את נפש חסידיו, התבונן למעשיהם והכיר את מחשבותיהם, על כן התווה לפנייהם את הדרך אשר ילכו בה. גם צדיקי הדור התיחסו אליו כלקדוש ישראל.

חיבב מאד ספרים. ספריה ענקית ובה הרבה מאד כתבי יד יקרים היו לו. כל ימיו השתדל לא להנות משום איש. התפרנס מחנות טבאק שאשתו הרבנית נהלה. הוא בדק את חשבונותיה ושילם לסוחרים.

התמדתו בלימוד הפליאה את כל אלה שבאו אתו במגע. ממש לא ביטל רגע אחד מלימודיו. לבו היה פתוח לתורה וחכמה. התנהגותו היתה בקדושה ובטהרה. העמיק חקר בתורת הנגלה והנסתר ויצא לו שם כאחד הגדולים.

הקפיד מאד שלא יעיינו בכתבי ידו. פעם נכנס אחד מחסידיו בעת שעזב את החדר, וחיטט בכתבי ידו. בטרם שהספיק לגמור חזר ח"שפת אמת" לחדרו ומצא אותו חסיד עומד ומעיין בכתבי ידו. ביקש ממנו ה"שפת אמת" שיאמר לו איזה חידוש שלמד מכתב ידו. נענה החסיד ואמר. כשגמר

הקטן, ובתום דבריו חיבקו בעוז וקרא באוזני הנוכחים: "מובטחני בנכדי זה שיהא מורה דרך לישראל בהפצת תורה ובעבודת הבורא!"

ואמנם ברבות הימים נתקיימו דברים אלה של בעל "חידושי הרי"ם" וכשגדל לייבלה ישב על כסא קודשו של סבו הדגול בישראל כאדמו"ר רבי יהודה ליב מגור בעל "שפת אמת".

ה"חידושי הרי"ם" בחן פעם את נכדיו בפרשת השבוע, וכשתירגם לייבלה הקטן לידש את הכתוב: "וְאִשׁ הַמְזַבֵּחַ תִּנְקֵד בּוֹ" (ויקרא ו, ב) והדגיש את המילה "בו", שאלו הסבא "במי?"

השיב לייבלה: "באהרון הכהן אש הקודש צריכה להיות יוקדת בכהן תמיד".

התרגש ה"חידושי הרי"ם" מן ההברקה המקורית של נכדו

חומשי תורה. למרות שחי רק חמשים ושמונה שנים אבל ימיו היו ארוכים והספיק לחדש על כל התורה כולה, וחבל שלא זכינו להדפסת כל ספריו. בשנת ת"ש כבר היו מוכנים לדפוס שפת אמת נשים נזיקין ונשאר בווארשה השוממה וחבל. (שיחות חיים)

*

דרש רבי יהודה לייב מגור בעל "שפת אמת": כתוב אחד אומר "ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה" ... "ועבדתם אלוהים אחרים" (דברים יא, טו-טז), דהיינו שמתוך השובע עלול האדם למרוד בריבונו, וכתוב אחד אומר "ואכלת ושבעת ... וברכת את ה' אלוהיך" - מלמד שברכת המזון תשמור עליך שלא תבוא לידי מרידה, אדרבה מתוך אכילתך עוד תוסיף ברכה.

*

תמה רבי יהודה לייב מגור בעל "שפת אמת", מדוע לא התקינו חז"ל לברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לברכת המזון', כמו שתיקנו לכל מצוה דאורייתא, ואפילו להלל שהוא רק מדרבנן? הוא מותיב והוא מפרק: לפי שאין הברכה מצד הקדושה שקידשנו, כי אם מצד השכל הפשוט "ושבעת וברכת" - תן תודה למי שנתן לך.

*

לקוטים יקרים בעניני תורה מה"שפת אמת" (שיחות חיים)

לברר האמת בעלמא דשיקרא ע"י התורה
אכן עוה"ז הוא עלמא דשיקרא שאין האמת יכול להתגלות בשלימות וכו', אכן בני"ב כבח התורה שנקראת אמת כמ"ש חז"ל אין אמת אלא תורה כמ"ש "אמת קנה", וכתיב "תתן אמת" לשון הוה כי בכל יום יש התגלות לבני ישראל בכח התורה, ובני"ב נבראו ע"ז לברר האמת בעלמא דשיקרא, וכו'. וכמו כן בשבת קודש וכו' שהוא מעין עוה"ב, לכן מתגלה בו בחינת אמת ואין אמת אלא תורה, לכן יש קריאת התורה בשבת. (בראשית ע"ו ע"א ד"ה ויאבק).

קיום הכל מהתורה

לכן התורה נקראת אמת שהיא בכל מקום ובכל זמן וקיום הכל מהתורה. (בראשית ע"ז ע"א ד"ה אברהם).

נקודה של אמת

וכן כל איש ישראל יש בו נקודה של אמת בכח התורה. (בראשית ע"א ד"ה ויעקב).

אמת רק בכה התורה, ובלי תורה יש שקר ונגיעות

כמ"ש חז"ל אין אמת אלא תורה, פ"י שא"א להשיג דבר אמת אלא בכח התורה, וכל מעשה האדם אי אפשר להיות אמת בלי שפת שקר ופניה ונגיעה רק בכח התורה. (בראשית ע"ב ע"ב ד"ה קטנתי).

ע"י תורה מקבלין תפלתו של אדם

אבל התורה מלמדת דעת לאדם שירחם המשך בעמוד 6

עד רגעו האחרון של כ"ק רבי יהודה לייב מגור לא פסק מלימוד תורה למרות יסוריו הרבים. העיד עליו רבי אברהם צבי פרלמוטר - הרב מוורשא: "מה נורא היה המחזה אשר חזיתי אני כאשר ביקרתי את כבוד קדושתו זצ"ל בחוליו, כי גם אז היו פניו מזהירים כמלאך ה' צבאות וכארי יתנשא בתורה ובעבודה כאיש בל ידע מהיסורים הנוראיים אשר נשא, מה נורא היה המחזה הנורא והמעציב עת שכבו על מיטתו בהכינו את עצמו להשיב רוח אל האלוקים".

(אשכבתא דצדיקיא)

*

חסידים מספרים שאחרי הלוויית השפת אמת אמר כ"ק מרן בעל האמרי אמת זצ"ל לאחיו הגה"ק הרה"צ רבי משה בצלאל זצ"ל: אבא היה לו אריכות ימים. תמה האח רבי משה בצלאל על זה ואמר: והלא לא הגיע אבא אפילו לששים שנה, ענה ואמר לו: אמרתי אריכות ימים ולא אריכות שנים, ימיו היו ארוכים. וכידוע גודל התמדתו יגיעתו ועמלו בתורה מקטנותו עד סוף ימיו והיה לומד ואומר שיעורים יום יום מבוקר השכם עד מאוחר בלילה. וזה הכוונה "אריכות ימים". ובאמת הספיק ה"שפת אמת" לכתוב חדושי תורה על כל הש"ס על ארבע חלקי שולחן ערוך ועל כל הרמב"ם וחמשה

ההוגה תמיד בתורה יהרהר בתורה גם בשנתו ואמרנו כי זה פירוש "ובשכבך", שיהגה האדם כל היום בעבודת הבורא וישתוקק תמיד לזה וממילא יהרהר גם בשכבו ממש בדברי תורה, וז"ש "ודברת במ כו' בשכבך" ממש כנ"ל. (בראשית סד ע"א).

כח האותיות שבתורה

והנה בכל מקום יש אותיות התורה, שבעשרה מאמרות נברא העולם, וע"י גיעה בפה בתורה ותפלה מתעוררין כח האותיות שנברא בהם שמים וארץ.

(בראשית סה ע"א ד"ה ויפגע)

בכל אחד נמצא באר תורה שבע"פ

"באר בשדה" הוא בחינת תורה שבע"פ אשר נטע בתוכינו. ונמצא מזה בכל איש ישראל רק שצריכין לזכות לכח הפה, שע"ז מבקשין "ה' שפתי תפתח", והוא ע"י הסרת אבן שע"פ הבאר, וע"ז נתקן הג' תפלות בכל יום. (בראשית ס"ה ע"א ד"ה ויפגע).

ע"י תורה לשמה מוצאין ה"שעה"

דאיתא אין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום, ושעה זו יוכל כל עובד ה' למצוא תמיד כשעוסק בתורה לשמה. (בראשית סו ע"ב ד"ה ויפגע).

התורה חבל הצלה

ואיתא בזוה"ק המשל מי שנכנס לבור עמוק מקשר עצמו מקודם בחבל חזק

ד' שבט תשד"מ: רבינו הקדוש ר' ישראל ב"ר מסעוד (ב"ר יעקב) אבוחצירא זצוק"ל, בבא סאלי

הקדים תשובה לשאלה

אחד ממקורבי רבינו סיפר כי פעם אחת ביושבו אצל הרב ביקש לשאלו עצה בדבר הנהגת הבית. באותה תקופה היה נתון לויכוחים עם רעיתו בשל ענין בהנהגת הבית וביקש להשיח את מועקתו. כשישב לפני רבינו לא הרהיב עוז לשוח בענין כי ראה בכך משום פחיתות כבוד להעלות נושא לכאורה כה פשוט כאשר רבינו שקוע בשרעפי קודש ופיו אינו פוסק מלהשמיע דברי קודש.

טרם שנפרד קראו רבינו לשבת לצידו ולחש לו באוזנו: "אל יחוש ידידי, תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שוב לביתך והרבה בלימוד תורה יתר על עיתותיך..."

ברכה בהפתעה

אחד מתלמידי של רבינו נהג לפקוד את בית רבינו כמעט בכל שבוע, לבקר, להאזין לדיברות קדשו, ולבקש ברכתו.

באחד מביקוריו מיד לאחר שנכנס פנה אליו רבינו ואמר לו: "ר' שמעון, השנה היא לך בן זכר! " אותו יהודי לא ביקש דבר ולא הרהר בכך באותה שעה והתפלא על דברי רבינו. לפני שיצא נפרד מרבינו כהרגל וביקש את ברכתו בלימוד תורה ויראת שמים, ובחינוך ילדיו.

לאחר עשרה חודשים הזמין את רבינו להשתתף בסעודת הכנסת בנו בבריתו של אאע"ה. שנוולד לו למז"ט נקרא שמו בישראל - ישראל.

בחלום אדבר בו

אדם בהול נכנס לחדר הממתינים לרבינו משך את תשומת לב הכל. הוא ביקש לפנות קמעה דרך כדי שיוכל להכניס את קרובו החולני, לפנות מקום שיוכלו להכניס את האלונקה עליה שכב מתייסר ובוהה החולה. לאחר זמן קצר הוכנס החולה לחדרו של רבינו שם החל מתייפח בבכי: כל הרופאים כבר ניסו להביא לו מזור ולא עלתה בידם, עתה, בצד לו, הוא מתחנן בפני רבינו כי יעתיר עליו שיושע.

רבינו האזין לכל סיפורו, ובקול נשבר בירכו לרפואה שלימה במהרה. ממקום מושבו הגיש לו בקבוק עם מים וביקשו לשתות מן הבקבוק בכל ערב לפני שילך לישון.

"לאחר מספר שבועות הגיע אותו חולה, כשהוא מהלך על רגליו ככל האדם, ובעיניים קורנות סיפר לבני הבית סיפור פלא:

לאחר ימים אחדים מאותו ערב ששהיתי בחדרו של רבינו שוכב על אלונקה חלמתי חלום. בחלום ראיתי את רבינו ובידו היתה מונחת תמונת אדם. רבינו פנה אלי בחלום והראה לי את התמונה ואמר לי: 'זה האדם הוא רופא. שמו ד"ר רפאל קרסו והוא גר ברח' פלוני בתל אביב. גש אליו ובקש ממנו כי ינסה להביא רפואה למחלתך'.

קמתי בבוקר, ממשיך החולה לספר, ונזכרתי בחלום המשונה. מיד טלפנתי לבתי המתגוררת בתל אביב ובקשתי ממנה לברר אם ישנו רופא בשם זה ברח' פלוני, הרח' שאמר לי רבינו. בתי

אחד האדמו"רים המפורסמים יצא פעם מחדר רבינו ופנה אל בני הבית כשכולו נדהם. היה ברצונו, כך סיפר, להשיח בפני רבינו אודות מחשבות שעלו במוחו. מאמר חז"ל אומר כי כאשר מגיע אדם לגיל אבותיו יחשוש. "כיון שהגיע אדם לגיל אבותיו ידאג חמש שנים לפני וחמש שנים אחריו". אותו אדמו"ר הגיע לגיל אבותיו והחל לדאוג. על כך ביקש להשיח בפני רבינו. עוד קודם שפצה פיו, קיבלו רבינו במאור פניו והחלו שחים בדברי תורה ובמאמרי חז"ל. בתוך הדברים, ללא שהזכיר האורח את מועקת ליבו. אחז רבינו בידו ואמר לו כשעל ארשת פניו נסוכה צחוק ומבט אצילי ואמר: "לא ידאג מר!"

אמנם הגיע כבוד הרבי לגיל אבותיו, הטעים הגה"ק הבאבא סאלי זי"ע והמשיך: ומאמר חז"ל אומר 'דאג אדם' וכו' אולם יעמדו לו למר זכות אבותיו הקדושים ויזכה לשנים רבות ארוכות וטובות."

האדמו"ר יצא לאחר זמן מה מחדר רבינו וסיפר את הדברים לבני הבית כשהתרגשותו ניכרת על פניו. התפעלותו ופליאתו של הרבי גברו והתעצמו שבעתיים כאשר ראה כי בני ביתו ומקורביו של רבינו זי"ע אינם נותרים פעורי פה. הרבי, לא ידע כי מחזות אלו הם שגרתיים ודבר יום ביומו בבית רבינו.

כל רז לא אניס ליה...

בני הבית כבר ידעו מזה זמן רב כי כאשר רבינו פוסק - קובע דבר מה הרי גם אם לא יירדו לעומק דברו. ובעיניהם נראים תמוהים - הרי חזקה על רבינו כי ככלות הכל יתברר ויתאמת הכל לתדהמת כל הנוכחים. כך גם אירע במעשה "הדג" והוא אינו ברומו של עולם אך מלמד על הכלל, ועל ראייתו המופלאה והצופיה למרחוק של רבינו וחכמתו שהיתה תדיר מפתיעה. ומהו מעשה "הדג"?

יום אחד ביקש רבינו שיגישו לאחד האורחים שהגיע מדרך ארוכה סעודה של ממש. התנצלנו בפני רבינו אך הסברנו כי בשעת בוקר מוקדמת לא הספיקה הרבנית לבשל את סעודת הצהריים. רבינו שמע את דבריה והסכים עמה. עם כל זה, ביקש לפחות שיגישו חתיכת דג לכבוד האורח.

אולם גם את זאת לא יכלו בני הבית לקיים מאחר ולא היה דג בנמצא. לכן ביקשו מרבינו להמתין עד אשר תבשל הרבנית דגים והיא תסיים את בישוליה תוך זמן קצר. רבינו שמע זאת והגיב במשפט קצר ונחרץ: "חפשו במקרר והביאו חתיכת דג". **חפשו** במקרר, הוציאו את כל הכלים, ולא מצאו מאומה. נכנסו לחדר רבינו מבויישים ואמרו לו כי טרחו וחפשו ולא מצאו. רבינו קרא למשרתו ואמר לו בקוצר רוח: ר' אליהו, יש במקרר דג. לך והביאהו!

אני ראיתי את הדג ביושבי בחדר ואתם לא ראיתם את הדג כשחפשתם אותו?

לטיפול. הרופא בדק אותי ומיד ביטל את כל הערכות הרופאים הקודמים. לדבריו אני כה חולה ותוך ימים אחדים אבריא לחלוטין. הוא רשם לי כדורים לקנות בבית מרקחת, וב"ה. הנה אני בריא ושלם... החולה שהבריא סיים לספר את סיפורו לבני הבית וביקש להיכנס לחדרו של רבינו לספר לו את סיפורו ולהודות לו. בהגיע תורו נכנס לחדר עם משרתו של רבינו. מיד כשראהו רבינו זהרו פניו הקדושים, ובחיוך על שפתיו הפטיר, עוד טרם ששמע ממנו מילה אחת: "בחלום אדבר בו". (נלקט מספר "בבא סאלי")

לא נזקקה לחפש כלל. בו במקום אמרה לי כי היא מכירה את הרופא. מהיכן אתה מכירו? שאלה אותי בתי מופתעת. תיארתי בפני בתי את מראהו, וזאת על פי התמונה אשר הראה אותי הרב. בתי הופתעה שבעתיים ולא יכלה להבין היאך אני מתאר לה אדם שמעולם לא ראיתי. סיפרתי לה את אשר אירע ואשר רבינו בא אלי בחלום הלילה והראה לי את תמונתו. לאחר שנכחה לראות את הפלא מיהרה לביתו של הרופא להזמין לי תור למרפאתו. קבענו תור, ממשיך החולה לספר את סיפורו, והגעתי אליו

ד' אמות של הלכה

בדין אין בשול אחר בישול - מתוך "משמרת חיים" להגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל

ונראה לחלק דבאמת שייך שם 'בישול' אף דכבר בשלו פעם אחד, דבמציאות הוא מבשלו עוד פעם, ולכן בבשר בחלב חייב בשביל בישול שני, משא"כ גבי שבת דמלבד דבעינן מלאכה דבישול בעינן מלאכת מחשבת דבישול וזה אינו מלאכת מחשבת לבשל דבר שכבר מבושל, וממילא בשבת אינו חייב אף דקרי 'בישול' משום דלא הוי מלאכת מחשבת.

מבואר באו"ח סי' שיי"ח דאין בישול אחר בישול בלח לכמה ראשונים. והנה יש אחרונים (החוו"ד יו"ד סי' צ"ד סק"ד) שסוברים דגבי בישול בשר בחלב חייב בשביל עוד בישול אם בשלו עוד פעם. וצריך עיון, מאי שנא בישול לענין שבת דאמרינן דלא חשוב בישול כיון דכבר נתבשל לא שייך שיחול שם בישול עוד פעם, וגבי בישול בשר בחלב אמרינן דחשוב בישול אף דכבר נתבשל.

תהילות ישראל

הגלוי לנו. וז"ש "הודו לה' כי טוב", מה שנגלה לנו, ולפי האמת מזה נמשך "כי לעולם חסדו", ולכן אמרו "הושיענו אלהי ישענו" כי כבר יש הכנה דרב"ה לגאולה העתידה כי מדת טובו וחסדיו רבו כמו רבו ונמשכים החסדים והנפלאות ולא כלו רחמיו. ומה שאנו מקוים לישועה "לא לנו" להיות לנו השקט ושלוחה כי אם להודות לשם קדשך וכו'. (חומת אנך דברי הימים א פרק טז - חיד"א)

"הדו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" (תהלים קז, א). אפשר במה שפירש הרב מהר"ש פרימו ז"ל בפ' "נורא תהלות עושה פלא", דכשהקב"ה עושה נס אנו רואים הנס פרטי הנראה לעינים, אמנם מנס זה נמשך כמה נפלאות, כמו יציאת מצרים שאמרו בזוהר הקדוש דמשם נמשך לגאולה העתידה. וז"ש "נורא תהלות", מה שעושה הקדוש ברוך הוא הם נפלאות רבות, אך אין אנו מכירים אלא פלא אחד

ימי השובבים

לא יהיה בעצבות יותר מדי ומיד יקבל עליו לעבוד בשמחה

הנה העצה היעוצה הכללית אם פגם רחמנא ליצלן ונתרחק מאוד חס ושלום, שיהיה לו הכנעה גדולה ושפלות עצומה, ואם גם ירצה לגשת אל הקודש ולפתוח איזה ספר בידיו, יחשוב גם כן בשפלות עצמו מקודם, מי אנכי לגשת וגדול עוני מנשוא, רק לבל ידח ממנו נידח וידו פשוטה לקבל שבים, ודי למבין. ולא להיות הרבה בעצבות ומרה שחורה חס ושלום רק מעט, ותיכף לקבל עליו לקיים "עבדו את ה' בשמחה" (חזקוני, ב) ודי למבין.

(שארית ישראל שער השוכבים דרוש י')

ימי השובבים מסוגלים להעלות הכל אל הקדושה

ידוע אשר חודש טבת ושבט הם ימי שובבים, מסוגלים לתיקון מעשי הבהמות, ולהעלות הכל אל הקדושה. על כן יש לרמז "מכל לבני ישראל" עולה 'טבת שבט' כי בספרים נחשב 'שבט' למספר י"ב פעמים 'הוי"ה' [שעולה שיי"ב].

(אמרי נועם, וארא)

המשך מעמ' 4 ליקוטי "שפת אמת"

עליו השי"ת, כמ"ש בן יגע בתורה מתמלא עליו רחמים, וזהו שורש יעקב אע"ה "הקול קול יעקב", תורה ותפלה, שע"י קול תורה מרחמין עליו לקבל תפלתו (בראשית פא ע"א ד"ה כבר).

ע"י היגיעה בתורה מברין כבוד שמו ית' בעולם וצריכין בנ"י להעמיד ולברר שם כבוד מלכותו ית' בעולם, וזהו עבודת בנ"י בעולם דאיתא כל מה שברא הקב"ה

לכבודו ברא, ואין כבוד אלא תורה, וכל התורה שמותיו של הקב"ה, וע"י היגיעה בתורה ובמצות מבררין כבוד שמו ית' בעולם. (בראשית פ"ז ע"א ד"ה והנה)

יתברך, נגזר שילקו בשחין מצרים ולקו, ולבני ישראל לא פגע השחין, כי הכל בגזרתו יתברך שמו.

במכות חושך ראו שהבורא יתברך הוא המאיר לארץ, בגזרתו יתברך שמו המאורות מאירים, ובגזרתו יתברך שמו לא יאירו, וימש חשך (שמות י, כא).

במכת ברד שהיו שלש דברים, מטר, ברד, ו'אש מתלקחת', ו'תהלך אש ארצה' (שמות ט, כג). ראו שהשם יתברך הוא השולח עננים להמטיר על הארץ, ובגזרתו נהפכים לברד, וראו שהאש והמים עשו שלום לקיים גזירתו יתברך כדפירש רש"י ז"ל (שם כד).

בזה שהשאלו המצריים רכושם היקר, כלי כסף וכלי זהב ושמלות, רכוש גדול (כמבואר בפרשה), אחרי שספגו כל כך מכות נוראות מחמת ישראל, ראו כי הבורא יתברך שליט על החן, כמו שכתוב (שמות יב, לו) "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים", החן הלזה הכריחם להשאל, למרות שהשכל שלהם לא הסכים לזה בשום אופן.

ובפרשת בשלח, ו'ישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וגו', ו'יטר את אפן מרפבתיו' (שמות יד, כד-כה), ראו שהבורא יתברך שליט על האש, ובגזירתו שורף, כי האש שרף בכל המרכבות את האופנים, ושאר המרכבה לא נפגעה. [וכן במכת ברד ו'אש מתלקחת בתוך הברד' (שמות ט, כד)].

בקריעת ים סוף שמר הים על גזירתו יתברך שמו להתהפך לחרבה עד שיעבור אחרון שבישראל, ולחזור לאיתנו לשטוף ולהטביע את המצרים, באופן שלא נשאר בהם עד אחד, כמבואר בפרשה (שמות יד, כח-ט). כי גזרתו יתברך שמו מתקיימת במלואה בלא שום יוצא מן הכלל.

ו'ירא ישראל את מצרים מת על שפת הים' (שמות יד, ל), ראו שהשם יתברך משלם מדה כנגד מדה, פרעה גזר "כל הבן הילוד היארה תשליכהו" (שמות א, כב), והנה פרעה וחילו ומבחר שלישי טובעו בים סוף.

וכן אמר יתרו, כי "ענתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, כי בדבר אשר ידו עליהם" (שמות יח, יא), ותרגומו, "ארי בפתגמא די חשיבו מצראי למידן ית ישראל בה דנינו".

והנה כל האותות והמופתים שעשה השם יתברך במצרים על ידי משה רבינו עליו השלום, היה בכדי לפרסם שהבורא יתברך שליט בעולמו ומושל בכל, כדכתיב (שמות ט, טו-ז) "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר", ו'אולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ'. ולכן היו מכות רבות ושונות, אף על פי שבמכה אחת היה אפשר להכניע את פרעה, שתתמיד המכה ההיא עד בלי נשוא.

במכת דם ראו שהשם יתברך שליט על המים. וכן בקריעת ים סוף שמימי הים נצבו כמו נד, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות יד, כב).

במכות צפרדעים ראו שהשם יתברך שליט על בריות שבמים, [כדכתיב (שמות ז, ח) 'ושרץ היאר צפרדעים'].

במכת ערוב ראו שהשם יתברך שליט על חיות הארץ. במכת ארבה ראו שהשם יתברך שליט על בריות המעופפים, שכולם עושים רצונו יתברך שמו וגזירתו, נגזר שיבאו בהמוניהם להשחית במצרים, באו, ולגושן מקום מושב בני ישראל, לא העיז אף אחד לבוא, את הגבול שמרו כולם, כי כן פקד בורא עולם יתברך שמו.

במכת ארבה מלבד שראו שהקדוש ברוך הוא שליט על הבריות המעופפות, ראו גם כן שהשם יתברך שליט על הרוח, כי הארבה בא ברוח קדים עזה (שמות י, ג), וכשהעתיר משה רבינו להסירו, נעתק והלך על ידי רוח ים חזק מאוד, כמבואר בפרשה (שמות י, יט).

במכת דבר ראו שהשם יתברך שליט על חיי הבעלי חיים, נגזר על מקנה מצרים שימותו, מתו, וממקנה בני ישראל לא מת אחד (שמות ט, ז).

במכת בכורות ראו שהשם יתברך שליט על חיי האדם, בכורות מצרים מתו כולם בשעה אחת כמו שהתרה משה רבינו עליו השלום בשם ה', ובכורי ישראל חיו.

במכת כנים ראו שהשם יתברך שליט על האדמה והבריות המתהווים ממנה, כי עפר הארץ נהפך והיה לכנים, ופגעו רק במצריים ולא בישראל (שמות ח, יב).

במכת שחין ראו שבריות האדם ותחלואותיו הכל ביד השם

ענייני תפילין (פרשת והיה כי יביאך ופרשת קדש לי כל בכור)

ז' כריכות בתפילין של יד נגד ז' אומות שגירשו מארץ ישראל בזכות מצות תפילין - וג' כריכות על האצבעות כנגד קיני קניזי וקדמוני שעדיין לא זכינו לזה

נקי הניחו תפילין, אמנם בהכניסם לארץ ישראל ויופסק להם המון, יש חשש שלא יהיה להם גוף נקי, ואולי לא יניחו תפילין, לכן שוב הזהיר אותם טרם כניסתם לארץ שגם בארץ ישראל יניחו תפילין ויזהרו בגוף נקי. וב"סוף נבחר" (שלה) כתב שלא הניחו תפילין במדבר שהיו מנודין ממעשה העגל ומנודה אסור בתפילין, ע"כ.

ויש ליתן טעם שחזר במשנה תורה מצות תפילין בפרשת 'שמע' והיה אם שמוע', דבפרשת

עמם מעבירין", שבשעה שעברו את הים עברו בתפילין שנקרא 'יקר'. וב"כלי חמדה" וב"שפע חיים" ו"דברי חיים" כתבו שגם תפילין דרבנו תם הניחו במדבר. וב"אשל אברהם" בוטשאטש כתב שבאמת כבר הניחו תפילין ארבעים שנה במדבר, ומה שחזר ונשנת מצות תפילין בערבות מואב בפרשיות 'שמע' והיה אם שמוע', לפי שתפילין צריכין גוף נקי, ובמדבר שאכלו מן שהיה נבלע באברייהם, לא היה להם חשש של גוף שאינו

בפרשת ואתחנן ופרשת עקב. ונראה לבאר שיש דיון בראשונים האם בני ישראל הניחו תפילין במדבר. המבי"ט בספרו "בית אלוקים" כתב, שדור המדבר לא קראו קריאת שמע, כיון שלא נזכרו פרשת 'שמע' והיה אם שמוע' כי אם במשנה תורה, וכן לא הניחו תפילין במדבר, וסיים שלא הוזכרו בספרים ראשונים.

והגאון מהר"ל דיסקין זצ"ל חידש שגם במצרים כבר הניחו תפילין, וביאר בזה הפיוט של סוכות "יקרך

"כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והקנעני והפרזי והחוי והיבוסים שבעה גוים רבים ועצומים מקוף" (דברים ז, א). בספר "פאר עלי" הביא מה"ראשית חכמה" שאין ראוי לכרוך הרצועה על האצבע עד שיניח תפילין של ראש. ונראה לבאר ענין ז' כריכות בתפילין של יד, ואח"כ ג' כריכות על האצבעות.

גם לבאר למה חזר ונשנית מצות הנחת תפילין שוב פעם בספר דברים

לך (טו, יט) כתיב בברית בין הבתרים, "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת, את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני, ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים, ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסיי", וכתב רש"י, עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים, והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קנזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד, שנאמר (ישעיה יא) "אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם". ומצינו בחז"ל שנצחו במלחמה ולקחו ארץ ז' עממין בזכות מצות

תפילין, דבמסכת סוטה (מב, ב) דרשו עה"פ (שופטים כ, ח) "מי האיש הירא ורך הלבב", שח בין תפלה לתפלה עבירה הוא בידו וחוזר עליו מעורכי המלחמה, והרא"ש על הלכות תפילין (סימן ט"ו) כתב סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה שעל שם קיום מצות תפילין שתקנו יתקיים באנשי המלחמה "וטרף זרוע אף קדקד". והגר"א ב"קול אליהו" ביאר דלפי שלא שח ולא הפסיק בין של יד לשל ראש, זכה מדה כנגד מדה לטרופ הזרוע ביחד עם הקדקד בלי הפסק. ורבינו בחיי (מטות לב, לב) הביא מדרש, "וטרף זרוע" זה תפילין של יד, "אף קדקד" זה תפילין של ראש, מכל הלין ראינו שבזכות מצות תפילין

נוצחים במלחמה, א"כ ה' אומות שנצחו היה בזכות מצות תפילין. ולכך קודם כניסתם לארץ הזהירים שוב על מצות תפילין, דבזכות מצות תפילין ינצחו ז' אומות וירשו את הארץ, ולכן עושים ז' כריכות בתפילין של יד נגד ז' אומות שגרשו מא"י בזכות מצות תפילין. ויובן נמי שתפילין של יד הוא כנגד הלב, דב"עריב נחל" נצבים (דרוש ח) איתא שא"י נקרא לב שהוא לבו של העולם, ולכן מניחין תפילין של יד כנגד הלב שהוא א"י, וכורכין ז' כריכות שבזכות מצות תפילין זכו לנצח במלחמה לרשת את הארץ שהוא לב העולם. ואחר הנחת תפילין עושים ג' כריכות

נגד קיני קנזי וקדמוני שעדיין לא זכינו לזה, ואומרים "וארשתין לי לעולם" וכו' שעתיד הקב"ה ליתנה לנו בשעה שיאירס אותנו לע"ל. ויובן בזה מ"ש אחר הנחת תפילין "ושמון הטוב תריק על שבעת קני המנורה", דב"תפארת יונתן" (בהעלותך) כתב שז' קני המנורה הוא כנגד ז' אומות, וכ"כ החת"ס עה"פ "ויעש כן אהרן", וכ"כ בני"ש (הנוכה מאמר ט' ב'), ולכן אומרים "ושמון הטוב תריק על שבעת קנה המנורה" שרומז לז' אומות, להשפיע טובך לבירותך היינו מטוב א"י. ומסיימין ג' "וארשתין" כנגד ג' אבות, דבאדרת אליהו (בלק) כתב שכיבוש ז' אומות היה בזכות האבות. (מתוך ספר "יפה נדרשה")

הנה יש להתבונן תחילה, בדין ודברים שהיה בין פרעה למשה ואהרן לפני מכה זו, עבדי פרעה ביקשו ממנו "שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלוהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים" (שמות ז, ז), ופרעה הסכים לדבר - "ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו את ה' אלוהיכם מי ומי ההולכים" (שם ח) ומשה השיב לו "בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג ה' לנו" (שם ט), ולזאת סירב פרעה, וכך אמר - "לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים" (שם יא), הגברים לבדם ילכו בלי הטף והנשים.

אולם ביאור הדברים, שההסכמה של פרעה היתה "לכו עבדו את ה' אלקיכם" - מאחר ורצון ה' שיעבדו אותם מסכים אני לקבל את צו ה', ולהניח לגברים שצריך אותם לעבודה לצאת ממצרים לצורך כך, שהרי כך הוא רצון ה'. אך שגם הנשים והטף ילכו עמהם, לזה לא הסכים פרעה, וטענתו בפיו, שאין זה רצון ה', אלא רצונם של משה ואהרן המבקשים לברוח ממצרים, ולזה הוא סירב. ועל כן סבר פרעה, כי בפעם הזאת הוא לא ייענש, שהרי הוא מוכן ומזומן לקיים מצות ה', ואינו מסרב אלא לבקשתם האישית של משה ואהרן להוציא גם את הנשים והטף.

ובזה יתפרש היטב לשון דבריו בפסוק: "לא כן ילכו נא הגברים ועבדו את ה', כי אותה" - את הבקשה הנוספת לשחרר גם את הנשים ואת הטף 'אתם' מבקשים" - היא בקשה אישית שלכם, ואינה באה מרצון ה'.

אך כיון שבאה עליו מכת הארבה, הוכח בעליל כי בקשתם של משה ואהרן היתה על פי ה', והם שליחיו הנאמנים גם בדרישתם הנחרצת "בנערינו ובזקנינו נלך" וגם "בבנותנו", על כן רק במכה זו, נאלץ פרעה להודות ולומר "חטאתי לה' אלקיכם - ולכם", וזאת כאשר כפרתי בכך שאתם שלוחיו הנאמנים, המבטאים את רצונו נאמנה.

(הגאון רבי דב אהרן זלזניק)

"לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים ויגרש אותם מאת פני פרעה". (שמות ז, יא)

פירש רש"י, "ויגרש אותם", הרי זה לשון קצר, ולא פירש מי המגרש. וב"שפתי חכמים" הוסיף: דאין לומר פרעה עצמו גירש אותם דאם כן מאי זה דכתיב "מאת פני פרעה".

ויש לבאר מדוע לא משמיענו הפסוק מי המגרש הרע הזה, ואלא ע"כ שהשי"ת סיבב שיגרשו מאת פני פרעה, וא"כ צ"ב מדוע.

וביאר על כך הגה"צ בעל ה"מכתב מאליהו" זצ"ל, כי הטעם בזה הוא שאף שידע משה שאין כלום בפשרה שהציע פרעה, שהוא מסכים לשלוח רק את הגברים, מ"מ מכיון שעכ"פ קצת נוצר חשש שייסכימו לפשרה מסוכנת זו, הוצרך השי"ת לסבב שיגרשו מכאן 'דאפילו הנחה דאין בה ממש של רשע מ"מ סכנה יש בזה'...

מסיים בעל ה"מכתב מאליהו" וקובע: 'אינו מן הראוי לשמוע שום עצה מהרשע, לא רק בעניני מצוה ועבירה, אבל גם כל מין עצה. כמו למשל, אם הרשע הוא רופא מומחה אינו מן הראוי לשאול בעצתו כל זמן שלא מוכרח ממש. למה? כי אפשר שיתחבר אליו על ידי זה, וכל שכן אם אחר כך יצטרך להכיר לו טובה ולהודות לו, אז בוודאי לבו יתקרב אליו מעט. וגם, כי הרשע תמיד בכל דבריו יתערבו דברים רעים, ויש לירא אולי ילמד מהם. ואמרו חז"ל שאין להסתכל בפני אדם רשע, כי בראיה לבד תתקרב יראת השמים שבלב האדם, כמו הרואה חילול שבת שאיננו דומה אצלו הרגשת קדושת השבת למי שלא ראה חילולה מעולם'.

"וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלהיכם ולכם". (שמות ז, טז)

יש להבין, כי בכל מכה אמר פרעה שחטא לה', ואילו כאן במכת הארבה שינה לשונו ואמר "חטאתי לה' אלקיכם ולכם", ומדוע ראה פרעה להוסיף ולציין כאן, כי הוא חטא גם כנגד משה ואהרן?

”וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲהַּ כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבֹ
וְאֶת לֵב עַבְדֶּיךָ לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְּתִי אֵלֶיךָ בְּקִרְבּוֹ, וְלִמְעַן תִּסְפָּר
בְּאָזְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְכֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִדְעוּ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְתִּי
אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעוּתֶם כִּי אֲנִי ה'” (שמות י, א-ב).

יציאת מצרים – אמונה בבהירות ללא כל ספקות

כתב בספר ”דעת חכמה ומוסר” (ח”א מאמר קט): כתב הרמב”ן בסוף פרשת בא: ”ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. מעת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה’ ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, ומהם שידוד בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר ואמרו עזב ה’ את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשינוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל ביטול הדעות האלו כלן, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול, וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחילה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמיתת הנבואה, כי ידבר האלוהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים ותתקיים עם זה התורה כלה, ולכן יאמר הכתוב במופתים ”למען תדע כי אני ה’ בקרב הארץ” להורות על ההשגחה וכו’ להורות על החדוש וכו’ להורות על היכולת וכו’ כי בכל זה היו המצרים מכחישים או מסתפקים, אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה”. כלל גדול צריך לידע: אמונה הריהי ”דרגא” כמו חסד ושאר המדות, כמו שאמרו (סוטה מח, א) ”הרי זה מקטני אמונה”. כל המצבים שמנה כאן הרמב”ן הרי הן בחינות ב”אמונה”, והן דרגות שונות עד דרגת יציאת מצרים שהיא דרגת בפועל הגמור. המצרים האמינו בשם ה’ אבל לא בשכר ועונש, ואנו הרי אין אנו מבינים איך זה יכולים לחלק ולהפריד בדברים אלו כלל, להאמין בשם ה’ ולא בשכר ועונש, והוא משום דכל זה הן דרגות; דרגת אמונתם של המצרים לא היתה דרגת ”גלוי”, ובדרגתם הם לא יצאה להם עדיין אמונה בשכר ועונש. ביציאת מצרים, ששם היה שם ה’ גלוי ומפורסם לעין כל בתכלית הגילוי, מזה יצא שבטלו שם כל ה”הו”א” והספיקות באמונה, ובטלו כל ההרהורים והפקפוקים – ב”אור נערב” לרבי משה קורדובירו ז”ל כתב שאפילו ”הוה אמינא” בעניני אמונה הריהי כבר אפיקורסות – והיתה דרגת אמונתם בגלוי. וזה היה כל כונת ותכלית ההנהגה של יציאת מצרים, הנהגה של בגלוי, לבטל כל הספיקות והפקפוקים, שזהו תכלית דרגתו של האדם, להיות בדרגת ”בגלוי” באמונה. וכיון שכן הוא, שתכלית יציאת מצרים הוא בגלוי, היינו שתכלית האדם הוא שיהיה בדרגת גלוי, שיבטלו אצלו כל הספיקות וההרהורים, שזוהי שלמות דרגתו, נמצא שנדרש מאת האדם ש”יציאת מצרים” תשאר אצלו באותו גילוי ופרסום שהיה בשעה ההיא מבלי שיפוג ריחו, ומבלי שיתכסה אף בקרום דק, כיון שזהו תכלית האדם. וזוהי באמת מצות זכירת יציאת מצרים, דהיינו שיציאת מצרים, ה”בגלוי” והפרסום הגדול שהיה שם, דרגת האמונה שביציאת מצרים, תשאר אצל האדם תמיד עד דור אחרון. ולהלן בד’ הרמב”ן: ”ובעבור כי הקדוש

ברוך הוא לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון” – שזוהי העצה שישאר אצלו אותו הגילוי והפרסום תמיד, דאין אבות מנחילים שקר לבניהם, שמכל זה יוצא שנשאר יציאת מצרים אצל הבן בגילוי ופרסום הכי גדול, בלי שום פקפוק וספק. בצירור: כשנשאל את מי שהוא לשם זקנו, אף על פי שלא ראהו מעודו יענה בבטחה, מבלי שיהיה אצלו בזה אפילו צל של ספק, דהדבר גלוי לו כל כך, כיון שאביו מסר לו זאת ואביו ראהו בעיניו, בגדר זה היא העצה בזכירת יציאת מצרים, והוא ענין ”למען תספר באזני בנך ובן בנך” (שמות י, ב), שאין אבות מנחילים שקר לבניהם, וממילא הדבר נשאר גלוי ומפורסם להם כאילו הם עצמם עדי ראיה על כל זה, עכ”ל.

”כי אני הכבדתי את לבו” (שמות י, א).

... אצלנו יש הנחה שפרעה היה כסיל ושוטה, אינו יציב בדעתו, היום אומר כך ולמחר חוזר בו ואומר ההיפך. וכאשר קוראים בתורה שבשעה שהיתה הרווחה – חזר בו פרעה מכל דבריו, אנו מביטים על זה כסיפור על אדם מסויים שהתנהג כשוטה.

אולם, אין זאת האמת. התורה אומרת ”כי אני הכבדתי את לבו” – הקב”ה הוא זה שהכביד את לבו כשהיתה הרווחה. נמצא, כי סיפור התורה על הכבדת לבו – אין זה סיפור על התנהגות של אדם שוטה, אלא לימוד על התנהגות שהשייטת מתנהג עם מי שמתנהג כמו שהתנהג פרעה עד שהכביד השייטת את לבבו.

נוראים הדברים למתבונן, כי אף חכם גדול עד מאד, יתכן שיכביד השייטת את לבו ויכריחנו להתנהג כשוטה לעין כל, על אף כל חכמתו המרובה.

אם כן, הרי נוגע סיפור זה לכל יחיד ויחיד, ליתן מורא בלבבו, להזהר מלהגיע לידי מצב שיתנהג עמו השייטת בהנהגה זו, ח”ו.

(מרח הגרא”מ שך, מובא בטללי אורות)

”ואפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים רבים, עד שיתן את הדין לפני דיין האמת, שיהא פרעון מזה החוטא על חטאים שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה, ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שעשה וכו’, לפיכך כתוב בתורה ”ואני אחזק את לב פרעה”, לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו, שנאמר ”הבה נתחכמה לו”, נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חיזק הקב”ה את לבו”.

(רמב”ם בפרק ו’ מהלכות תשובה, הלכה ג)

הרמב”ם מיישב בדבריו את השאלה כיצד ניטלה מפרעה הבחירה לשוב בתשובה מחטאיו, הרי לכל אדם ניתנה אפשרות לבחור בחטא או לשוב ממנו, ובזה מבאר הרמב”ם, שיש אופן שהאדם חוטא כל כך הרבה, עד כדי כך שהעונש המגיע לו הוא שנוטלים ממנו את הבחירה לחזור בו מחטאיו.

”פִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבֹ” (שמות י, א).

מי שאינו שומע בקול השם מתאכזר על עצמו

כתב רבנו בחיי בהקדמתו לפרשת בא: ”ומקשה לכו יפול ברעה” (משלי כח, יד), מי שאינו מתבונן בתכלית פעולותיו הוא המקשה את לבו, ואין זה כי אם רוע לב ומצד אכזריות שיש בו”. וכן כתב רבנו בחיי (לקמן שמות י, כ): ”והנה נתבאר בכתוב רשעו של פרעה ואכזריות לבו, שהוא מתחזק במרדו בחמשה מכות ראשונות שהיה לו חזוק הלב מעצמו ברשעו ואולתו”.

מבואר בדבריו שזה שפרעה לא שמע בקול ה' ולא שלח את בני ישראל, היה בגלל מדת האכזריות שהיתה בו, שהתאכזר ולא חמל על עצמו כדי להנצל מהמכות. מדה זו של התאכזרות האדם על עצמו אנו מוצאים גם אצל עשו, כמו שכתב הרמב”ן (בראשית כה, לד): ”אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו”. כלומר שהתאכזר על עצמו. וכן כתב הרמב”ם (הלכות תענית א, ג-ב): ”ודבר זה מדרכי התשובה היא, שבזמן שתבוא צרה, ויזעקו עליה וכו' אבל אם לא יזעקו ולא יריעו, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו, וצרה זו נקרה נקריה, הרי זו דרך אכזריות” וכו'.

מכל דברי הראשונים המובאים לעיל מוכח, שאם יש לאדם מדה של אכזריות, עתיד הוא להתאכזר לא רק על אחרים אלא גם על עצמו. (חיידושי הלב - רבי אלתר חנוך הענאך לייבאוויטש)

”לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְּנִי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ” (שמות י, א).

נראה לבאר שהקב”ה עושה אותות והאדם מתרשם רק אותה השעה. שכעבור זמן מה כבר שוכח את הנפלאות והדברים אינם פועלים אצלו מאומה. וכאן נתכוון הקב”ה לומר ”למען שתי אתתי אלה בקרבנו”, היינו שהדברים יפעלו בו ויכיר באמת בגדלות אלקינו ית”ש.

וזו תכלית כל האותות ומופתים שהקב”ה פועל לפרט או לכלל בית ישראל, היינו למען שתי אותם בקרבנו. שאדם לא יסתפק בהודיה לה' שעזר לו, אלא שיווצר מצב של שינוי מוחלט בקרבנו ובפנימיותו, בכך שתגדל הכרתו באלקים.

(נפ”י טעם ודעת - רבי משה שטרנבוך)

”יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם” (תהלים קז, ח). שמעתי מפי חכם השלם כמהר”ר משה אלשיך זצ”ל שהכוונה שאין ראוי לומר לו יתברך שמו 'עושה פלא' בבחינת יכולתו, שכל הנמצאות והנפלאות שעשה קָאִין הם נגד יכולתו. אכן הנאות שיודו לו הוא לומר שלא עשאים בהכרח צורך כי אם על צד החסד הפשוט, זהו שנאמר ”יודו לה' חסדו”, שאם יאמר בשבחו נוסח נפלאות זהו ”לבני אדם” החלשים בבחינתם יאמר שהם נפלאות, זהו שנאמר ”ונפלאותיו לבני אדם”, עכ”ל.

ונכון הוא. שמא תאמר והכתיב ”והכתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבנו”, תיבת ”נפלאותי” קשה כנראה סותר קצת לדבריו.

יש לומר שהכוונה שהמצרים לא ישלחו את ישראל עד שיראו השגחתו יתב' ושהנפלאות משלו הם, כי יד ה' עשתה זאת, ז”ש ”והכתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה

בקרבנו”, שבקרבנו ובתוך מעיו אעשה שעל לוח לבו חרותה שהנפלאות הם נפלאותי ואני עשיתי, על דרך ”למען שתי אתותי אלה בקרבנו” ממש, שיהיו רשום בקרבנו האותות שהם שלי כי אני עשיתם.

(תרועת מלך - רבי שמואל לאניאדו)

”וּלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בְּנֵךְ וּבֶן בְּנֵךְ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת אֶתְנִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעֶתְם פִּי אֲנִי ה'” (שמות י, ב).

לכאורה קשה, הרי משמעות הכתוב היא שבא לצוות על האבות שיקומו ויספרו לבניהם תהלות ה' וגבורותיו, כדי להשריש בלב הבנים אמונה בה' אשר הוא בעל הכוחות כולם ומסבב כל הסיבות. ולפי זה מן הראוי היה שיאמר הכתוב 'וידעו כי אני ה'', היינו שבניהם ידעו כי אני ה', ולמה אמר 'וידעתם כי אני ה'”.

אלא בא לומר, כי כאשר יספר האב לבנו ניסי ה' ונפלאותיו, יתעורר גם לב האב לאהבה את ה' וליראה מפניו. זהו שכתוב: ”וידעתם”, שעל ידי הסיפור לבנים יתחזקו גם האבות ויתעלו באמונה בה'.

(האדמו”ר רבי שלום מבלו, מובא בטללי אורות)

”וּלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בְּנֵךְ וּבֶן בְּנֵךְ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת אֶתְנִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעֶתְם פִּי אֲנִי ה'” (שמות י, ב).

נראה כוונתו שתחילה צריך שתהא באדם ידיעה ”כי אני ה'”, דדוקא כשלמספר גופא יש האמונה בהירה בה' הוא יכול לספר לבניו אחריו, וזהו שנאמר ”למען תספר באזני בנך ובן בנך” ומסיים ”וידעתם כי אני ה'”, שבלעדי הכרה עצמית ברורה לא יצליח בדבריו להשריש האמונה באחרים.

וכעין זה פירשו בשם החפץ חיים ”זצ”ל, בכוונת הפסוק בקריאת שמע: ”והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך”, והיינו אם הדברים נכנסו ללב אז ”ושנתם לבניך”, והיינו שמדת החינוך שמבקש להעניק לבניו תלויה במידה בה מצויה תורה בלבנו, שאם אינו מקיים התורה בלבנו אלא כמצות אנשים מלומדה ודאי הוא שלא ימסור נפשו לחינוך בניו, אבל אם הדברים נתונים בלבנו אין ספק שידאג לבניו לחנכם בחינוך המעולה ביותר, ולפי המידה שהתורה מצויה בלב אדם יכולים לידע היאך יחנך בניו.

(טעם ודעת - רבי משה שטרנבוך)

”וּלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בְּנֵךְ וּבֶן בְּנֵךְ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת אֶתְנִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעֶתְם פִּי אֲנִי ה'” (שמות י, ב).

”באזני בנך ובן בנך. כתב ”בעל הטורים”, שעד כאן רחמי האב על הבנים. וכעין זה איתא בחז”ל (מובא בספר פענח רזא) כי עד כאן חייב אדם ללמד לזרעו תורה, ועד כאן יגיעו רחמי האב על הבן, שנאמר ”אם תִּשְׁקַר לִי וּלְיָנִי וּלְנִכְדֵי” (בראשית כא, כג).

ללמוד עם הבנים ולמסור להם את יסודות האמונה - זה נובע מרחמי האב. החינוך אינו נובע רק מכיון שהתורה הטילה חיוב על האב לחנך את בנו, אלא זה נובע בעיקר מתוך רחמי האב על הבן, שהוא רוצה בטובתו ובהצלחתו בזה ובכא.

אב שמתרשל בחינוך הבנים, לא רק מתרפה מחיובו, אלא זה אות וסימן שעקר מעצמו את רחמי האב על בנו.

(דעת שרגא - רבי צבי שרגא גרוסברד)

"וּלְמַעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבֶן בְּנֶךָ" (שמות י, ב).

אפשר רמז מה שאמרו חכמינו ז"ל (ב"מ פה, א), שכל מי שהוא ובנו ובן בנו תלמיד חכם אין התורה פוסקת מזרעו, והיינו ברואין זה את זה כמו שכתבו התוספות. וזה שאמר "ולמען תספר באוזני בןך ובן בןך" שכלם ברואין זה את זה "וידעתם כי אני ה'" ודאי כי אין התורה פוסקת. ועוד "אלה בקרבו ולמען תספר" ראשי תיבות 'אבות', כי בזכות האבות כל זה.

(נחל קדומים - החיד"א)

"עַד מָתִי מֵאֲנִי לְעֵנַת מִפְּנֵי" (שמות י, ג).

החכנעה לפני הקב"ה

מפרש רש"י: "כתרגומו לאתכנעא, והוא מגזרת עני, מאנת להיות עני ושפל מפני".

הכרת האדם ביכולת הקב"ה ובשליטת יחודו בכל העולמות, מציגה את האדם כעני שאין לו משלו כלום, וקשה מאוד לאדם לבטל את כל יכולותיו ואפשרויותיו ולהיות כמו עני העומד בפתח התלוי בחד, אבל זהו תכלית האדם ואושרו, להרגיש שלית ליה מגרמיה כלום, והכל מאיתו יתברך, וכמו שאמר דוד "כי עני אני" (תהלים טו, ל), שאין לו מעצמו כלום. ובזה היתה ההתלבטות של פרעה, אכן, הוא ידע את האמת והכיר בכוחו של ה', אבל לא רצה להודות בדבר זה שהקב"ה שליט יחיד בכל העולמות ואילו הוא עצמו עני שליט ליה מגרמיה כלום, וכמו שאמר למשה "מי ה' אשר אשמע בקלו" (לעיל ה, ב). פרעה חכם גדול היה וידע את האלקים ומודה בו (רמב"ן שם פסוק ג), רק לא רצה לשמוע בקול ה' וסירב להיכנע אליו, עד שנכנע מפני המכות.

(דעת שרגא - רבי צבי שרגא גרוסברד)

"וְכִסְּהָ אֶת עֵינַי הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאוֹת אֶת הָאָרֶץ" (שמות י, ה).

קשה מה כפל "וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ", דתמוה שאין זה נפקותא לזנוק שלא יוכל לראות. עיין בכלי יקר כאן ורבינו בחיי על התורה ובמושב זקנים המבארים שגם זה בכלל העונש שהארבה ניקר עיניהם, וכעין הצרעה שהיתה מכה בכנענים ומטילה בהם ארס כפירוש רש"י (להלן כג, כח).

ולפי זה הארבה כיסה את עין הארץ, וגם סימא את עיניהם באופן שלא יכלו לראות את הארץ, וזהו שאמר לפרעה (פסוק יז) "ויסר מעלי רק את המות הזה", שהארס סימא עיניהם וגרם אפילו למיתה.

"רְאוּ פִּי רָעָה נִגַּד פְּנִיכֶם" (שמות י, ז).

פירש רבינו בחיי: "ראו כי אותה רעה שאתם מבקשים לעשות, שיש בדעתכם לברוח, היא תסוב נגד פניכם שלא תצאו מכאן, מדה כנגד מרה".

מבואר מדברי רבינו בחיי, שפרעה סבר שבני ישראל עושים רעה גדולה בזה שהם מתכננים לברוח ממצרים, וסבר

שאפילו בני ישראל הכירו בכך שהם עושים רעה גדולה, שהם עתידים ליתן עליה את הדין. מיהו האמת היתה שבני ישראל לא חטאו בזה שהם בקשו לברוח, ולהיפך פרעה עשה רעה גדולה שהוא כפאם לעבדים בעל כרחם.

והדבר תמוה כיצד טעה פרעה בכך, והרי פרעה "היה חכם גדול" (רמב"ן שמות ה, ג) וכי לא ידע פרעה שבני ישראל היו בני מלכים, והוא ברשעתו כפאם לעבדים?

ועל כרחק צ"ל שנגיעתו של פרעה, שרצה להאמין בגודל צדקתו, הטעתה את דעתו וגרמה לו להאמין ביושר מעשיו. והגם ששמע נבואה מפורשת מפיו של משה שהוא עושה עבירה חמורה, אעפ"כ עדיין הוא עמד בשלו, והאמין שהוא הצדיק ובני ישראל הם הרשעים.

חידוש גדול למדנו מכאן בכוחה של נגיעה, שבכוחה להפוך עבירה למצוה ומצוה לעבירה!

(חידושי הלב - רבי אלתר חנוך הננאך ליבאוויטש)

"וְלִכְלֹכַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹרֶן בְּמוֹשְׁבֹתָם" (שמות י, ז).

ובמדרש (שמו"ר): ועליהם נאמר "נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי". במצב של חושך מצרים שהיה עד כדי "וימש חושך", כאשר שום קרן אור לא יכלה לחדור מבעד לאפלה, בכל זאת - "לכל בני ישראל היה אור במושבותם". וזהו רק על ידי "נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי", דבר ה', התורה שהיא דבר ה', הרי זה אור כל כך גדול שיכול לחדור מבעד לחושך הנורא, ועל ידי זה נהיה אור בכל הפינות.

(זכרון שמואל - רבי שמואל רחובסקי)

"דִּבְרָה נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאַלוּ אִישׁ מֵאֵת רָעָהּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ פְּלִי כֶסֶף וּבְלִי זָהָב" (שמות יא, ב).

פירש רש"י וז"ל: (ברכות ט, א), אין 'נא' אלא לשון בקשה, בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם "ועבדום וענו אותם" קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם, עכ"ל.

הקשה ה'חתם סופר' (חידושים ואגדות) שכאן נאמר "דבר נא באזני העם", היינו שהיה צורך להורות לבני ישראל שיקחו מהמצרים, ומשמע שהם לא רצו לקחת מרצונם, ואילו להלן בפרש"ל בשלח (טו, כב) נאמר "ויסע משה את ישראל מים סוף" ופירש רש"י שם - הסייען בעל כרחם, שעטרו מצרים סוסייהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים וכו', ויש להבין מדוע בביזת מצרים לא לקחו ברצון, ובביזת הים הגדילו לקיחתם עד שהוצרך להסייען בעל כרחם. ועוד יש להקשות דבביזת מצרים, משמע שעצם הביזת היה דבר מועיל לבני ישראל, שהרי משה רבנו אמר להם שיקחו על פי ציווי ה' "דבר נא באזני העם", ואילו בביזת הים משמע שלא היה לרוחו של משה, ולכן הסייעם בעל כרחם.

וביאר ה'חתם סופר' על פי דברי הר"ן (בדרשות), שהקשה לשם מה היה צורך שבני ישראל יקבלו את ביזת מצרים באופן של "וישאלו איש מאת רעהו", הלא הקב"ה היה יכול לסבב שהמצרים יתנו להם את ממונם במתנה. ומבאר הר"ן, שהתכלית בזה היה קריעת ים סוף, שזה הביאם להכרה של -

"וּיֵאָמְרוּ בְּה' וּבְמִשְׁחַת עַבְדוֹ" (להלן יד, א), וכל זה קרה על ידי שלמצרים היה רצון לרדוף אחריהם, מכיון שהמצריים חפצו להציל את כלי הכסף והזהב שניתנו על ידם בהשאלה, ובכך נגרם שהתקיימו כל המופתים שארעו על ים סוף. ואפשר שזו גם כוונת ה'ספורנו' שכתב וז"ל, שלא ידאגו שמא בסיבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם כי בזה תהיה תשועתם, עכ"ל. והיינו שבני ישראל לא רצו לשאול מן המצרים כלי כסף וזהב, משום שפחדו שתהיה זו סיבה למצרים לרדוף אחריהם. ועל זה אמר משה רבנו, כי אדרבה, זאת תהיה סיבת מפלתם. והיינו שהכסף והזהב שנטלו ממצרים, הביא לתכלית של המעמד הגדול - מעמד קריעת ים סוף ששם היה גילוי שכינה, וכבוד שמים היה בכל העולם כולו, וכפי שהפסוקים בפרשת שירה מתארים את החיל והבהלה שאחזו את יושבי כל העמים.

ומוסיף ה'חתם סופר', שכל תאוות האיש לכסף הוא כולו יצר הרע, אלא שמן הכסף שלקחו במצרים יצא ממנו קידוש ה' - שהיה הוא הסיבה לרדיפת המצרים אחרי בני ישראל - ולכסף זה אין ליצר הרע שום ענין שיהיה בעולם, מאחר שאדרבה זה הביא לקידוש ה'. ולכן היה צורך לשכנעם בלקיחתם, מאחר שלא היה בהם שום תאוות יצר הרע בזה. משא"כ בכיזה שעל שפת הים שהיה שם אוצרות גדולים, שם היה מעונין היצר הרע שיטלו מזה בני ישראל כי זהו ממון ככל הממון שבעולם שאדם מתאוה לו, ולכן היה משה רבנו צריך לזרזם לנסוע, מאחר שבכסף מסוג זה יש אכן סכנה רוחנית. הנה בריש דברים (א, א) מרמזת התורה בתיאור המסעות, את תוכחת משה רבנו, ושם איתא "ודי זהב", שזו היתה התוכחה על העגל שעשו, דאיתא בחז"ל שהיה להם הרבה כסף מביזת הים עד שאמרו "די". ואמר משה רבנו לקב"ה שחטא העגל נגרם על ידי כסף וזהב, וכמ"ש הכתוב (הושע ב"י) "וכסף הרביתי להם וזהב עשו". ואמנם, העגל נעשה מהזהב שלקחו מביזת הים, ולא מביזת מצרים שעל ידו נתקדש שם שמים, ואדרבה, מהזהב שלקחו מביזת מצרים בנו את המשכן, והסיבה היא כנ"ל.

"דִּבֶּר נָא בְּאֲזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאַלוּ" וגו' (שמות יא, ב).

פירש רש"י עפ"י הגמרא ברכות (ט, א) "אין נא אלא לשון בקשה, בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם "ועבדום ועינו אותם" קיים בהם "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם".

וכבר הרבו להקשות, וכי רק משום שלא יאמר אותו צדיק צריך לקיים דברו.

ואמר הרה"ג ר' מרדכי סנדר קופשטיין, שבאמת קשה למה הוצרכו לביזת מצרים הרי היה להם ביזת הים שהיתה הרבה יותר מביזת מצרים ומזה כבר לא היה חשש שלא יקיים דברו ח"ו, אלא רצה שבתוך אותם הימים שבין יציאת מצרים עד ביזת הים לא יאמרו כן אלה שלא ידעו את העתיד.

וכעין זה אמר בתיאור הגמרא פסחים (נז, א) ת"ר בן בוהיין נתן פיאה לירק [בשדה של אביו בוהיין] ובא אביו [לגינתו] ומצאן לעניים שהיו טעונין ירק [שאספו מהפאה שהשאיר להם בנו] ועומדין על פתח הגינה, אמר להם פְּנֵי השליכו מעליכם ואני נותן לכם כפליים במעושר [מירק חולין

מעושר], לא מפני שעני צרה אלא מפני שאמרו חכמים אין נותנין פיאה לירק [משום ששדה הירק פטורה מפאה, ומה שאספתם חייב במעשר ואינו ככל פאה שפטורה ממעשר]. ופריך, למה ליה למימרא להו 'לא מפני שעני צרה', ופירש רש"י דהקושיא היא דהא קא יהיב להן כפליים ומיחזי חזו דלא עין צרה היא, ע"כ. ותמוה דלפי זה מאי מתרין כי היכי דלא לימרו דחויי קא מדחי לן [פירש רש"י, ולא יתן לנו כלום, דמה לו ליטול זו וליתן פי שנים, לפיכך הוצרך לפרש להן טעמא של דבר], הא עדיין הקושיא במקומה דהא מיחזי חזי, ואמר גם כן דהכוונה היא דבשעה זו שהוא נוטל מהם עד שיתן להם הכפליים, הא בתוך כך יאמרו, ולכך אמר להם שלא יאמרו כלל אף רגע אחד.

(הר צבי - רבי צבי פסח פרנק)

"וַיִּמַת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרֹעָה הַיֵּשֵׁב עַל פְּסָאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂפָחָה אֲשֶׁר אַחַר הַרְחִימִים" (שמות יא, ה).

מתכבד בקלון חברו

וברש"י: "ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משעבדים בהם ושמחים בצרתם".

משמע מרש"י שהסיבה שבני השפחות לקו היא בגלל שני הדברים ביחד, הן מפני שהיו משעבדים בהם, והן מפני ששמחו בצרתן, וכן כתב השפתי חכמים בשם המהרש"ל.

אולם ראה בתרגום יונתן להלן (יב, כט): "וְעַל דְּהוּוּ חֲדָן בְּשַׁעֲבֻדְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל לְקוֹ אוּף הַיְנוּן" - מפני ששמחו בשעבודן של ישראל אף הם מתו. משמע שבגלל סיבה זו בלבד נענשו בעונש מיתה. רואים מזה עד כמה חמור העוון לשמוח בתקלת חברו, שעל זה בלבד מגיע עונש מיתה.

ואכן מצינו בחז"ל שהחמירו מאוד בעונשו של מי ששמח בתקלת חברו עד שחרצו את דינו, שהמתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א, ב"ר א, ה). אף על פי שהוא עוון קל (מהראשונות שנמנו), כפי שהרמב"ם מגדירו בהלכות תשובה (פ"ג הי"ד), מכל מקום החמירו חז"ל בעונשו מאוד. ובאמת הכסף משנה בהלכות תשובה שם התקשה בזה.

ורואים מזה עד כמה חמור העוון והעונש של מי ששמח בתקלת חברו, וכן כמה גדול שכרו של זה שאינו מתכבד בקלון חברו, שזוכה לאריכות ימים, כפי שרבי נחוניא בן הקנה מנה זאת בין אחת הסיבות שבגללן האריך ימים (מגילה כח, א).

(דעת שרגא - רבי צבי שרגא גרוסברד)

"וַיִּמַת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרֹעָה הַיֵּשֵׁב עַל פְּסָאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׂפָחָה אֲשֶׁר אַחַר הַרְחִימִים וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה" (שמות יא, ה).

האדם עלול לטעות

פירש רש"י, שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות.

מפרשה זו יש ללמוד כמה פחיתות יש באדם. הלא גם שוטה שבעולם לא יכול להאמין שאותם שיושבים בשבי הם הם הסיבה למכה הנוראה הזו שמשה רבינו התנבא עליה בשם ה'. אמנם התורה מלמדת אותנו שאפשר לאדם לטעות בזה.

וכן משה רבינו ע"ה אמר "כחצות הלילה" ולא אמר בחצות מיראתו שמה יאמרו משה בדאי הוא אף כשיראו המופת של מכת בכורות שברגע אחד מתו כל בכור ונמסו כל אליהם.

ולמרות כל זה חכמי פרעה לא יבינו יד ה' בראותם כי המכה באה רגע אחד אחרי חצות.

וזה לימוד לנו עד כמה על האדם להזהר מטעויות, כי אכן האדם עלול לטעות. וכן אמר הסבא ז"ל, שאילו ידע האדם פחיתות שבו וכמה יש בו אפשרות לטעות היה נשמר מאד ולא היה בא לידי חטא. ועל האדם להבין שחסרון זה היה עוד בימי אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה שלא היה חסר כלום בגן עדן ומכל מקום הנחמד למראה הטעהו. ולכן ישמור האדם את עצמו ויזכור דברי הרמב"ם ז"ל בצוואתו וז"ל "ואל תשקצו אמונתכם במאמר קשה שתראו, רק הניחו אותו ודעו כי קבלתנו אמת והמאמר יתורץ במשך הזמן". כלומר שלעולם אל יסמוך על הבנתו אלא תמיד יחשוב את עצמו שהוא הטועה, וכמאמר חז"ל (בראשית רבה כב, ב) עה"פ "כי לא דבר ריק הוא": "אם רק הוא מכס הוא רק [ועי' לשון ירושלמי פאה (פרק א הלכה א): "אמר רבי מנא, "כי לא דבר רק הוא מכס", ואם הוא רק מכס הוא, למה, שאין אתם יגיעין בתורה, "כי הוא חייכם", אימתי הוא חייכם כשאתם יגיעי בו"]. [עי' שפתי כהן שם: הוקשה להם ז"ל "מכס" למה, ועוד איך עולה על הדעת לומר שהוא ריק עד שהוצרך משה רבינו להודיענו שאינו ריק - לזה אמר "מכס", ריק הוא מכס, כלומר אם לא נודע לכם טעם הדבר לא תתלו החסרון בדבר, אלא בכס, שלא הגעתם לדעת סוד הדבר].

(יד יחזקאל - רבי יחזקאל לעוונישטיין)

פירש רש"י: למה לקו השבויים (כמו שכתוב להלן יב, כט) כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביא פורעניות על מצרים.

ויש ללמוד מכאן ענין נפלא בכוחות נפש האדם - עד כמה נמצאת נטיה בטבע האדם למצוא סמך לדעתו והשקפתו אפילו כשרואה שכל הענין בא מכח אחר, כמו כאן שהכל ידעו שמכת בכורות באה אחרי התראת משה רבינו כמו שאר המכות, וזה היה ידוע ומפורסם, ואעפ"כ השבויים יאמרו ויודו שאמת היא שישנן סיבות אחרות למיתת הבכורים מ"מ יש להם סמך וסעד שגם יראתם תבעה עלבונם, ונצרך היה שגם בכוריהם ימותו להראות שאין כאן שום השפעה מיראתם. ונורא הדבר עד כמה עשוי אדם להחזיק בדעותיו והשקפותיו הבלתי נכונות בטעמים קלושים ובדויים.

(פניני דעת - רבי אליהו מאיר בלאך)

"הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה"

(שמות יב, ב).

כלל ישראל למעלה מן הטבע

בתחילת ספר בראשית כותב רש"י: אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית, משום (תהלים קיא) "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים", שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

מעלת "החדש הזה לכם" - "מסור הוא בידכם ואין אתם מסורין בידו" (ילקוט שמעוני, רמז קצא). עם ישראל חי על פי חוקי

התורה, ולכן כל הנהגתם היא למעלה מדרך הטבע, משא"כ שאר העולם חיייהם מתנהלים על פי סדרי "בראשית" הם מתחת השמים בהנהגת סדרי הטבע, ואין להם שייכות לעולם של "מעל השמים". וכבר ידועים דברי הירושלמי שקביעת הבית דין את החדשים משפיעה על שינויי הגוף. אשר על כן כיון שבני ישראל קובעים את סדרי הבריאה והטבע, הם מעל הטבע. ולפיכך היה צריך להתחיל את התורה מ"החדש הזה לכם", כיון שסדרי בראשית עם כל הליכותיהם אינם שייכים לכלל ישראל.

ואפשר לומר שזו גם כוונת רש"י במה שכתב "שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל", היא ראשונה במעלתה משום שמצוה זו אנו למדים שעל ידי קיום המצוות יש לנו שייכות ודביקות עם הקב"ה - ובזכות קיום המצוות אנו זוכים להנהגה מיוחדת - הנהגה מעל הטבע.

(אהל משה)

"הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה"

(שמות יב, ב).

ובספורנו: "מכאן ואילך יהיו החדשים שלכם לעשות בהם כרצונכם, אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם וכו'. "ראשון הוא לכם" וגו', כי בו התחיל מציאותכם הבחירי".

ואף שאפשר לבאר מה שכתב הספורנו "לעשות בהם כרצונכם" שקאי על הדין שישראל מְעַבְרִים את החדשים והשנים, אבל מדבריו משמע יותר שכוונתו לרעיון נפלא אחר, שכל האומות עבדי הזמן הם ומקרי הזמן ופגעיו עושים רושם בעלייתו של העם או בירידתו, אבל עם ישראל משעבד את הזמן לדרכו בקודש ולא יפול העם ממדרגתו בשביל מקרי הזמן, וזה סוד קיומו הנצחי של עם ישראל אשר אומות גדולות נאבדו ולא ייזכר שמן. וזהו ענין "כי בו התחיל מציאותכם הבחירי", שאף שכל בני האדם יש להם בחירה, מ"מ עם ישראל חפשי מפגעי הזמן בנוגע לחייו הרוחניים. וזה סוד יציאת מצרים של מעלה, שזכו לחרות עולמית על ידי זה שקבלו את התורה - חרות על הלוחות, ודרשו חז"ל: אל תקרי חרות אלא חירות, ואין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, שכן חורין נקרא מי שאינו משועבד ועבד להבלי עולם הזה.

(פניני דעת - רבי אליהו מאיר בלאך)

במדרש איתא, זה שאמר הכתוב "בי מלכים ימלוכו". וביאר הגאון רבי שמואל זנויל מלובלין בספרו "דברי שמואל" (תל"ח), שלכאורה איך אמר שניסן יהא ראש החדשים, הלא תשרי הוא ראש החדשים. אלא הענין הוא כי תשרי הוא ראש החדש לחדשי השנה, וניסן הוא ראש חודש למלכים, כמו שאמרו בגמ' ראש השנה. וזה שאמר המדרש שזהו שאמר הכתוב "בי מלכים ימלוכו".

בשמות רבה (טו יג): "החודש הזה לכם" לקיים מה שנאמר (משלי ח טו) "בי מלכים ימלוכו".

והוא תמוה. ואפשר לומר במה שידוע שמצרים היו עובדים למזל טלה, וכל מעשה תוקפו וגבורתו הוא בחודש ניסן, כי כן יסד המלך מלכו של עולם. וכפי הנראה האדם יראה לעינים שלא היה אפשר להם לישראל לצאת משעבוד

לגאולה בחודש זה שכל תוקפם של מצרים הוא בחודש ניסן, וגדול אדונינו ורב כח הפך ושדד המערכות בשמים ממעל ובחודש זה יצאו בני ישראל ביד רמה, להודיע לבני אדם גבורותיו שכל בעלי כח וממשלה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת בכל כאשר לכל מבעל היכולת ית"ש.

ובזה נבין המאמר. כה אמר ה' לישראל "החודש הזה לכם" הוא נחשב ולא כדסלקא דעתכם שבחודש זה הוא תוקפם של מצרים ואי אפשר לנו ליגאל, לא כן הדבר אלא לכם הוא ולא למצרים, "לקיים מה שנאמר בי מלכים ימלוכו", שכל כוחו ותוקפו של מזל זה הוא מאתי נאם ה', ויכול אני להפכו להנאתכם ולטובתכם, לכם ולא למצרים. ודו"ק. (שבות יהודה -

רבי יהודה אלבאז (תק"ל-תר"ז), המחבר היה בעיר ספרו. נפטר בגיל 77 הניח אחריו הרבה כתבי יד ולאחרונה אחד מצאצאיו הוציא לאור את הספר הנ"ל. נתמנה לדיין בעירו ע"פ המלצת חמיו הגאון רבי שאול סרירו והגאון ר' רפאל אבן צור בחודש אלול התקס"א)

במדרש: הדא הוא דכתיב "בי מלכים ימלוכו".

נראה לומר בסייעתא דשמיא לפי מה שאמר חכמינו ז"ל על הפסוק "אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם", כתיב אתם, אפילו טועין ואפילו שוגגין, ואפילו מזידין. וזה "החדש הזה לכם" דייקא, לעשות כדעתכם ואפילו טועים, ועל זה אמר המדרש הדא הוא דכתיב "בי מלכים ימלוכו" יש לומר דישאל נקראו מלכים "מאן מלכי רבנן", ואומר הקב"ה כביכול עלי אתם מולכים בממשלת הזמן לקבוע החדשים כדעתכם.

(מעין גנים - הרב נסים דיין)

"הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשִׁי חֲדָשִׁים רֵאשֹׁן הוּא לְכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה"

(שמות יב, ב).

הכנה לקבלת תורה

מה שמינוי החדשים הוא מניסן אף שאינו ראש השנה לבריאה ולא לנתינת התורה, אלא באמצע ההכנה. נראה להסביר משום דבלא הכנה אין שייך לקבל התורה. ובריאת העולם כל חשיבותה היא בשביל התורה, ועם הכנה כל אדם יכול לקבל התורה.

(דרש משה - רבי משה פיינשטיין)

"דִּבְרוּ אֶל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לְחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבַיִת אֶבֶת שֶׁה לְבַיִת" (שמות יב, ג).

כוחה של מסירות נפש

"ויקחו להם איש שה" ויאסרו אותו בכרעי המטה, והמצרים יראו זאת, ויסתכנו ישראל בסכנת נפשות, כמו שפירש רש"י "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו", דהעבודה זרה של מצרים היה צאן, וא"כ כאשר ישראל יסכנו עצמם בסכנת נפשות ויעבדו את השי"ת שלא כדרך הטבע, אז יעשה השי"ת נסים שלא כדרך הטבע, וכמאמר חז"ל בברכות (כ, א) "אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא, אי משום תנווי בשני דרב יהודה כולי תנווי בניזיקין הוה ואנן קא מתנינן שיתא סדרי וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטריפהן טהורים אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא

מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא, ואילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאניה אתי מטרא ואנן קא מצערינן נפשין ומצוח קא צוחינן ולית דמשגח בן? אמר ליה, קמאי הוה קא מסרי נפשייהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם.

ולהלן (יב, ג) "וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי" וגו'. לכאורה המלים "את הדם" מיותרות, והיה לו לומר "וראיתי אותו". גם תיבת "וראיתי" אינו מובן כמו שכתב רש"י הלא הכל גלוי לפניו. והענין כנ"ל, כי בשביל שימסרו נפשם ודמם למען ציווי השי"ת בעבודה שלא כדרך הטבע, בזה ירחם עליהם השי"ת להתנהג עמהם בדרך הנס. וזהו שאמר "וראיתי" - הוא על הראיה המיוחדת בהשגחה נסית, "את הדם" - שמסרו דמם ונפשם על קדושת השי"ת ומצותיו, ובזכות זה "ופסחתי עליכם".

וז"ל המכילתא (בא פר' א) "וראיתי את הדם", רואה אני דם עקדתו של יצחק. הפירוש גם כן מטעם הדקדוקים הנ"ל, לזה פירשו גם כן שע"י מסירת נפשם זו, יראה הקב"ה המסירות נפש של עקדת יצחק שמסר את עצמו על קדושת שמו ית' דמו ונפשו, וכן בכל פעם כשעושים מצוה במסירות נפש למעלה מדרך הטבע מזכיר הזכות של עקדת יצחק, והקב"ה מתנהג עמו ג"כ למעלה מדרך הטבע בהשגחה הנסית.

וראה ב"מגיד מישירים" ממרן הבית יוסף על הפסוק "וראיתי את הדם" [שם שואל, וכי הקב"ה צריך לסימנים, הרי הכל גלוי לפניו? ועוד, דם הוא סימן למות, וכאן צריך היה להיות סימן לחיים? ועוד, הרי הסימן היה צריך להיות מבחוץ ולא מבפנים?] שפירש: "רזא דמילתא, דבעא קוב"ה דירחצון ביה [הקב"ה רצה שיבטחו בו] וישוון ההוא דמא על פתחא מלגאוו [וישימו את הדם מבפנים], והיינו דכתיב "והיה הדם לכם לאות", במקום דהוי להו למידחל [ובמקום שהיה להם לפחד] במחזיהון דמא על פתחא [כאשר ראו דם על הפתח], אדרבא ירחצון במאריהון [יבטחו באדוניהם] דפקיד למיעבד הכי למחוי להוי להו שיזבתא [שתהיה להם הצלה], והאי זכותא דהאי רחיצו יגן עליהון, והיינו דכתיב "והיה הדם לכם לאות וראיתי את הדם ופסחתי עליכם", כלומר אחזי זכותא דרחיצו דילכו [אראה את הזכות של הבטחון שלכם] דדמא דהוי סימנא דמותא יהא לכוון סימנא דחיי ברחיצו דמימרא דמאריכין [בבטחון של מאמר אדוניכם], ובגין כך "וראיתי את הדם ופסחתי עליכם", ע"כ.

ואמנם כפי פשוטו, "וראיתי את הדם", היינו מסירות נפש של ישראל בעבור מצוותיו ית"ש, ובזה "ופסחתי" כו'. וכדברי הגמ' הנ"ל "קמאי הוה מסרי נפשייהו אקדושת ה', אנן לא מסרינן נפשין אקדושת ה'", דמזה שכאשר מוסרים נפשם אקדושת ה' מתנהג הקב"ה גם כן בדרך נס.

(אור אליעזר - רבי אליעזר שולביץ)

"וְהָיָה לְכֶם לְמוֹשְׁמֶרֶת עַד אֶרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לְחֹדֶשׁ הַזֶּה" (שמות יב, ג).

בתרגום יונתן: "יהי לכוון קטיר ונטיר עד ארביסר יומא לירחא הדין דתנדעון דליתכון מסתפין מצראי דחמיין יתיה" - יהיה קשור ושמור עד י"ד לחודש, כדי שתדעו שאינכם מתייראים ממצרים שאתם נמצאים בקרבם.

בפסח מצרים נאמר ציווי מיוחד, שיקחו אותו בעשור לחודש ויקשרו אותו לכרעי המיטה. וביארו חז"ל (בפסחים צו, א ומובא ברש"י כאן) שהטעם בשביל ביקור מומין, אבל הגמרא שם מתקשה בטעם הזה, שהרי בכל הקרבנות וגם בפסח דורות טעון ביקור ארבעה ימים, ע"ש.

אולם התרגום יונתן מפרש כאן טעם אחר, והוא כדי ללמד לישראל, וידעו 'דתנדעון' את מידת גבורתו ויכולתו יתברך, שאין מה לפחד מהנבראים.

עד עתה למדו בני ישראל מעשרת המכות את האמונה הטהורה, שזה היה מטרת המכות - "בזאת תדע כי אני ה'" (לעיל ז, יז). ועכשיו אחרי שרכשו את האמונה, נצטוו לקחת את השם בעשור לחודש, כדי להוסיף לרכוש את מידת הבטחון, שידעו שאין מה לפחד מהנבראים במאומה.

(דעת שרגא - רבי צבי שרגא גרוסברד)

"וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלֵילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְרִים
"אֲכַלְהוּ" (שמות יב, ח).

אכילת מרור בפסח מצרים

וברש"י: וציוונו לאכול מרור זכר ל"וימררו את חייהם".

ותמוה מדוע נצטוו לאכול מרור זכר לקושי השעבוד, בשלמא בפסח דורות צריך לעשות זכר, אבל עתה בפסח מצרים הרי הם זוכרים היטב את קושי השעבוד, ועדיין לא נגאלו לגמרי ממצרים.

אבל כך טבעו של אדם, ברגע שנכנס למצב אחר, הוא שוכח לגמרי את מצבו הקודם, והיות שכבר יצאו מקושי השעבוד משעה שהתחילו המכות, אמנם נשאר משועבדים במצרים ועדיין הם עבדי פרעה, אבל קושי השעבוד כבר פסק, לכן הוצרכו לאכול מרור, כדי לקבוע בזכרונם את הימים המרים שעברו עליהם לפני פחות משנה אחת.

(דעת שרגא - רבי צבי שרגא גרוסברד)

"כִּי פֶלֶא אֲכַל חֶמֶץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַיִּשְׂרָאֵל" (שמות יב, טו).

"הנפש ההיא", כשהיא כנפשה ובדעתה פרט לאנוס (רש"י).

צריך ביאור, למה צריך פסוק מיוחד לפטור אוכל חמץ באנוס, הא אנוס פטור בכל התורה, כדילפינן מהפסוק "ולנערה לא תעשה דבר" (דברים כב, כו).

ונראה, דכיון שעדיין היה להם דין בני נח, ושיטת הריטב"א במכות (דף ט) גבי הא דנאמר לאבימלך "הנך מת על האשה אשר לקחת", אף שהיה אנוס והו"ל להיות פטור אף בידי שמים, אבל אבימלך שהיה לו דין של בן נח חייב, ומחדש כאן דהיינו באנוס מחסרון ידיעה, שלא למד, אבל אנוס שהאכילוהו חמץ, באנוס כזה בן-נח יהיה פטור, וע"ע ברמב"ם הלכות מלכים (פ"ט ה"ב).

ועיין תוס' זבחים (קח, ב ד"ה שוגג) דאומר מותר דהוי אנוס שאני מאנוס דעלמא, ומיושבים דברי רש"י הנ"ל.

(הר צבי - רבי צבי פסח פרנק)

"וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת" (שמות יב, יז).

מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה

"רבי יאשיה אומר: אל תהי קורא המצות אלא המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם בא לידך עשה מיד" (מכילתא ומובא ברש"י כאן).

וצריך להבין פירושו של דבר, מה הקשר והשייכות בין להחמיץ את המצה לבין להחמיץ את המצוות.

ביאור הדברים הוא, במצה - אם משהים אותה אפילו רק לזמן קצר ומועט, הרי תכף ומיד רואים את התוצאה מהשהייה והעיסה מחמיצה. כך בדיוק צריכה להיות הגישה אל המצוות - להרגיש ולחוש שכל רגע שלא מזדרזים לקיים את המצוה, הרי הוא מחמיץ ומאבד את המצוה, וגם אם הוא יקיימנה אחרי זה, כבר יש בזה שמץ של חימוץ.

וכפי שמצינו אצל בנות לוט, שבכירה שהקדימה למצוה זכתה וקדמה ארבעה דורות למלכות, ואילו צעירה שלא הקדימה, לא אתה בישראל רק עד רחבעם (נויר כג, ב). הבכירה שהקדימה בזריות קיימה את המצוה בשלמות, ולכן היא קיבלה שכר מושלם, ואילו הצעירה שלא הזדרזה, אמנם היא קיימה את המצוה, אבל היא איחרה ובכך היא החמיצה את המצוה, לכן גם השכר שלה מועט בהרבה מהבכירה.

כי מי שאינו מזדרז למצוה, המצוה עצמה מחמיצה, ויש בזה שמץ של חסרון, ולכן השכר בזה מועט, אבל מצוה שעושים בזריות, היא מצוה מושלמת, ולכן גם השכר על זה מושלם.

(דעת שרגא - רבי צבי שרגא גרוסברד)

פירש רש"י: ר' יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד.

ענין זריות אינה רק מעלה ומדה טובה באופן עשיית המצוה, אלא שהמצוה אובדת את טהר טעמה בחסרון הזריות, וזהו הדמיון לאין מחמיצין את המצות. (פניני דעת - רבי אליהו מאיר בלאך)

"וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ" (שמות יב, כו).

פירש רש"י, על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו.

לכאורה תמוה מאוד, וכי היה ספק להם שיהיו עוד דורות, כי מששים רבוא ודאי יהיו בנים.

וצריך לומר שהכוונה בנים שירצו לידע התורה ולילך בדרך אבותיהם, שרק לבנים כאלו נקראים האבות אבות, ומטעם זה אמר "ושננתם לבניך" אלו התלמידים [ספרי פ' ואתחנן], שאם אינו הולך בדרך האבות אין לקרוא להם בנים לאבותיהם, וזהו הבשורה הטובה. (דרש משה - רבי משה פיינשטיין)

מה שהשתחוו על בשורת הבנים על כרחך הוא רק משום שנתבשרו שיזכו לבנים טובים, דאם לרשעים, וכי לא ידעו שמששים רבוא יִנְלְדוּ בנים לדורות, אלא שמחתם על בנים שיהיו יהודים כשרים.

ותמוה, דהא איירי בכן רשע.

וצריך לומר דכיון שיש תורה וחכמי תורה שינהיגו את העולם בדרך התורה אין לחוש מה שנמצא בן רשע, שגם הוא קל להעשות שומר תורה ומצוות. וכן הוא לעולם כשיש ישיבות יש מי שישפיע להפוך כולם לשומרי תורה ומצוות ויראי ה', לכן נמצא שאיזה בנים שיהיו מכיון שיהיו למי שישאלו יש לשמוח בהם.

(דרש משה - רבי משה פיינשטיין)

"וְיִלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יב, כה.)

הקשו חז"ל, "וכי כבר עשו? והלא מראש חודש נאמר להם (ולא עשו אלא ביד), אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם הכתוב כאלו עשו".

הביאור בזה הוא שעצם גמר העשייה אינו בידי אדם כי המעשה הוא תלוי בידי שמים. מה שנדרש מהאדם הוא הרצון והגמירות דעת להיות עומד ומוכן לעשות מה שנצטווה, דעצם המעשה אם יספיק או יצליח לעשותו אינו תלוי בו אלא בידי שמים ורחמנא לבא בעי, הכנת הלב לבחור בטוב וההסכמה לעשות. וזה חלקו של האדם בקיום המצוות — הלב! (כל זה מבואר בארוכה בס' חובת הלבבות שער הבטחון) ולפיכך כיון שהסכימו והחליטו בלבם לעשות הפסח חשב להם כאלו כבר עשו, שהרי הם מצדם עשו את שלהם והשאר בידי שמים.

וזוהו הסוד והיסוד של "נעשה ונשמע" דבהקדמתם נעשה לנשמע הרי כבר הראו והפגינו בזה את עז רצתם וחוזק הסכמתם למעשה המצוות ואז חל קניינם בשני החלקים העומדים לפני האדם בקיום המצוות: הבחירה בלב, ההחלטה וההסכמה.

(יד יחזקאל - רבי יחזקאל לעווינשטיין)

"לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ" (שמות

יב, מו.)

איסור הוצאת בשר הפסח נאמר בלשון יחיד "לא תוציא", ואילו איסור שבירת עצם נאמר בלשון רבים "ועצם לא תשברו בו".

תירץ הגאון רבי זלמן אחי הגר"ח מוואלוז'ין עפ"י הירושלמי בסוף פרק כיצד צולין, דאין מוציא אחר מוציא, שכיון שהוציאו הראשון נפסל, ויש שובר אחר שובר.

(הר צבי - רבי צבי פסח פרנק)

"וְהַגִּדָּה לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי

מִמִּצְרָיִם" (שמות יג, ח.)

בשביל שאקים מצוותו

כתב רש"י "בעבור זה, בעבור שאקיים מצוותיו כגון פסח מצה ומרור הללו".

נמסר משמו של הגה"צ ר' ירוחם ממיר זצ"ל שאמר יסוד גדול, דהנה בהסתכלות הפשוטה והטבעית האדם הינו מציאות לעצמו, אלא שמחויב הוא במצוות וחייבים. וכגון גבי "מצות כיבוד אב ואם", הרי דלאחר שאדם נולד, חלים עליו כל החייבים הנ"ל, וכן בכל המצוות. אכן האמת אינה כן. אלא הפשט הוא שכל עצם בריאתו וקיומו בעולם, הוא

אך ורק בכדי לקיים את המצוות. וזה מפורש גבי יציאת מצרים ברש"י דלעיל. דאין הפשט שאחרי שיצאו ממצרים, התחייבו בני ישראל ב"פסח מצה ומרור" אלא כל יציאת מצרים היתה בשביל לקיים את מצוות "מצה פסח ומרור". וכן על זה הדרך בכל תרי"ג מצוות.

(מובא בשי לתורה)

"וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עַיִנֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת

ה' בְּפִיךָ כִּי בְּיַד חֻזְקָה הוֹצֵאתָ ה' מִמִּצְרָיִם" (שמות יג, ט.)

מצות תפילין - למען תהיה תורת ה' בפיך

יש לעיין מדוע דוקא במצות תפילין נאמר "למען תהיה תורת ה' בפיך", והלא בכמה מצוות מצינו שהם זכר ליציאת מצרים, ולא נאמר בהם לשון זו.

ואולי צריך לומר, כי מאחר שמהות מצות תפילין היא להכניס יראת שמים באדם כדכתיב (דברים כח, י) "וְיָרְאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָ" ואמרו בגמ' ברכות (ו, א) אלו תפילין שבראש. והנה ענין "שם ה' נקרא עליך" אינו התפילין סתם, אלא מה שבאמת שם ה' עליו, והוא יראת שמים. וכן כתב שם בבעל הטורים מפורש ש"ויראו ממך" הוא בשכר "וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים לא, יב), ע"ש. וידוע מהגר"א זיע"א שדייק לשון הגמרא דבעינן תפילין 'שבראש' ולא תפילין 'שעל הראש'. והנה יראת שמים היא האוצר של התורה, וכדכתיב (ישעיה לג, ו) "יראת ה' היא אוצרו", וכל שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, משום כך דוקא במצות תפילין כתבה התורה "למען תהיה תורת ה' בפיך", שמצות תפילין היא מהדברים המביאים לקיום התורה.

(משלחן רבי אליהו ברוך - רבי אליהו פינקל)

תועלת של הנחת תפילין לאותו הענין הוא כדי שיהא תורת ה' בפיך, דתפילין הוא מעין תורה, וכמו שהתורה ועיונה מדרכתו לאדם להיות נאמן לאלהיו, כך תפילין עושה מעין זה לכל אדם מישראל. ומכאן תניא במכילתא שכל העוסק בתורה פטור מתפילין. וכבר כתבו הראשונים (עי' ב"י סי' לח בשם הרוקח) דלא שיהא ח"ו פטור ממצות עשה זו. אלא תכלית המצוה וטעמה אינו נצרך למי שעמל בתורה. ומכל מקום גם הוא חייב במצוה הקבועה לכל אדם. וכמו כל מצוות שבתורה שיש בהם טעם ומכל מקום נעשים לחק אפילו במקום שנעדר הטעם.

(העמק דבר)

"בפיך" - מן המותר בפיך

בגמ' (שבת כח, ב) ילפינן מהכא דלא הוכשרו אלא עור בהמה טהורה בלבד דכתיב "בפיך" ודרשינן מן המותר בפיך.

וכתבו הראשונים (רש"י ר"ן ורע"ב בפ"ד דמגילה מ"ח) דאם ציפן זהב ג"כ פסול מהאי טעמא דלא הוי מן המותר בפיך.

ובל ידעתי איך מתמעט מזה זהב, דלאו מין טמא הוא. וברש"י במנחות (דף מ"ב ע"ב) כתב על ציפן זהב דהטעם [דאסור] דעור בעיא, דאפילו קשירתן אינן אלא רצועות, כדאיתא בפ' הקומץ (לה, א), ואח"כ גבי טלה עליהן עור בהמה טמאה כתב רש"י [דפסול משום] דבעינן מן המותר בפיך, ובסנהדרין (מח, ב) כתב רש"י על ציפן זהב דפסולות דהלכה למשה מסיני הוא.

(רבי עקיבא איגר)

